

บทที่ 4

ภาวะผู้นำของพระยาพลพลยศเสนา ก่อนดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

การศึกษาภาวะผู้นำทางการเมืองของพระยาพลพลยศเสนานั้น จำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงลำดับเหตุการณ์ก่อนและหลังจากที่พระยาพลฯ จะได้เข้ามามีบทบาทในทางการเมืองของไทย โดยในบทนี้จะกล่าวถึงลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีผลเกี่ยวเนื่องในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย ทั้งนี้จะได้เน้นบทบาทของพระยาพลฯ ในฐานะผู้นำทางการเมืองของไทยเป็นหลัก

4.1 สภาพการณ์ทางการเมืองของไทยก่อนปี พ.ศ. 2475 (รัฐสมัยของรัชกาลที่ 5 และ 6)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) กล่าวได้ว่าเป็นช่วงแห่งการเริ่มต้นของการปกครองระบอบประชาธิปไตย และการเริ่มต้นปฏิรูปทางการเมือง ทั้งนี้เนื่องจากพระองค์ได้ทรงริเริ่มให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทยมากขึ้น โดยดำเนินการพัฒนาทางการเมืองตามแบบอย่างตะวันตก เมื่อพระองค์เสวยราชสมบัติได้ประมาณ 16 ปี เจ้านายและข้าราชการกลุ่มนี้ก็ได้เข้าชื่อกันถวาย "หนังสือกราบบังคมทูลความเห็น ขอให้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบเจ้าราชการแผ่นดิน"¹ และในเรื่องนี้พระองค์ก็ได้ตอบสนองโดยได้ริเริ่มรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (centralization) กล่าวคือ

¹พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตกลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470), หน้า 60.

ประการแรก ได้ยกเลิกแบบกินเมือง และสถาปนาระบบการปกครองแบบเทศาภิบาล
ขึ้นมาแทน

ประการที่สอง ได้ทรงปรับปรุงโครงสร้างทางการบริหารของรัฐบาลใหม่ โดยมีการ
แยกอำนาจการบริหารออกเป็น 3 สาขา คือ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ให้มีความเป็น
อิสระต่อกัน มิให้มีความสับสน

ในส่วนของนิติบัญญัติได้จัดตั้งสภาปรีชาราชการแผ่นดิน (council of state)
และสภาที่ปรึกษาในพระองค์ (privy council) ให้ทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันผลประโยชน์ของ
ราชรัฐ² โดยยกเลิกลูกขุน ณ ศาลาลหลวง ทางด้านฝ่ายบริหารนั้นได้ทรงยกเลิกจัดตั้งกรม และ
แบ่งส่วนราชการใหม่ออกเป็น 12 กระทรวง โดยให้แต่ละกระทรวงรับผิดชอบเฉพาะอย่าง
รวมทั้งกำหนดอำนาจบังคับบัญชาให้ลดหลั่นกันลงไปอีกด้วย และที่ถือว่ามีผลต่อการพัฒนาการทาง
การเมืองในยุคนั้นมากที่สุดก็คือ การปฏิรูปทางสังคมและพัฒนาตัวบุคคล เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วม
ในการปกครอง พระองค์ทรงเห็นว่า การปรับปรุงระบบการเมือง จะสำเร็จได้ก็ด้วยปัจจัยด้าน
"ความตื่นตัวของไพร่บ้านเมือง"³ ดังนั้นจึงทรงให้โอกาสแก่พลเมืองด้วยการยกเลิกระบบไพร่
และทาส มีการขยายโอกาสทางการศึกษาแก่พลเมือง ในส่วนนี้ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาทางการ
เมืองขึ้น

อย่างไรก็ตามการพัฒนาการทางการเมืองในสมัยของพระองค์ก็หาได้สำเร็จไป
ทุกเรื่องไม่ โดยเฉพาะการแยกโครงสร้างทางการเมืองออกเป็น 3 สาขา และการจัดตั้งสภา

² ศิลปากร, กรม, เรื่องสภาที่ปรีชาราชการแผ่นดินในพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : อัมรินทร์การพิมพ์, 2514), หน้า 43.

³ เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นีออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, "แนวพระราชดำริทางการเมือง
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ประวัติศาสตร์และการเมือง (พระนคร :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 198-199.

ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ทั้งนี้เพราะว่าสมาชิกส่วนใหญ่ยังมีความรู้สึกผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ข้าพงมีต่อเจ้าชีวิต ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ในส่วนที่ประสบความสำเร็จอย่างมากก็คือการทำลายอำนาจทางการเมืองท้องถิ่น และการพัฒนาคนในระดับพื้นฐานให้เกิดความสำนึกทางการเมือง และการพัฒนาคนในระดับพื้นฐานให้เกิดความสำนึกทางการเมือง และความต้องการที่จะเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองของบุคคลเหล่านี้⁴ แต่แล้วการพัฒนาทางการเมืองของไทยที่มีเค้าว่าจะเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วกลับสะดุดลงเนื่องจากการสวรรคตของพระองค์ในปี 2453 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ได้เสด็จขึ้นครองราชย์แทน และในช่วงนี้เองได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างมากของโลกตะวันตก โดยเฉพาะเกิดการปฏิวัติในตุรกี พ.ศ. 2454 การล้มล้างอำนาจการปกครองของพระเจ้าซาร์ในรัสเซีย พ.ศ. 2455 เป็นต้น ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ได้มีอิทธิพลต่อปัญญาชนคนไทยในขณะนั้นอย่างมาก เนื่องจากเริ่มมีแนวความคิดว่าประเทศไทยควรมีการปกครองโดยรัฐธรรมนูญ และแนวความคิดนี้ได้มีการตีพิมพ์กันอย่างแพร่หลาย จนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ได้กราบบังคมทูลให้พระองค์ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการพิมพ์ควบคุมบ้าง เพราะอาจเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐบาล⁵ อย่างไรก็ตาม อิทธิพลต่าง ๆ เหล่านี้ก็มีอาจทำให้เกิดปฏิกิริยาในหมู่ประชาชนผู้มีการศึกษาแต่อย่างใด โดยที่อาจพิจารณาได้ว่าประชาชนเหล่านั้นได้คาดหวังว่าการขึ้นครองราชย์ของพระองค์จะนำความก้าวหน้ามาสู่ประเทศอย่างแน่นอน โดยคาดหวังจากแนวทางการศึกษาของพระองค์ ย่อมที่จะทำให้พระองค์เป็นนักปกครองที่มีหัวก้าวหน้า มีแนวพระราชดำริทางการเมือง แบบเสรีนิยม และคงพระราชทานรัฐธรรมนูญในไม่ช้าด้วย⁶ นอกจากนี้รัชกาลที่ 5 ก็ได้เคยตรัสเอาไว้ว่า "ฉันจะให้ลูกทวารวรมอบของขวัญให้แก่พลเมือง

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 207.

⁵ กจช. ร.6 บ.37/8 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถกราบบังคมทูลสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 28 สิงหาคม ร.ศ. 131.

⁶ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร : คลังวิทยา, 2514), หน้า 587.

ในทันทีที่ลูบลั้งก์ในขณะที่ยืนตำแหน่งกษัตริย์ กล่าวคือ ฉันจะให้เขาให้ปาสีเมนต์และคอนสตีติวชัน"⁷

รัชกาลที่ 6 มีพระราชปณิธานแน่วแน่ 2 ประการที่เกี่ยวกับการปกครองก็คือ ประการแรก การสร้างความเจริญให้กับประเทศและนำประเทศขึ้นทัดเทียมกับอารยประเทศ ประการที่สอง สร้างความรู้สึกชาตินิยมในหมู่ประชาชนคนไทย โดยเหตุผลของพระองค์ก็คือ พยายามยกคนให้เสมอกับชาติอื่น เพื่อที่จะได้รับความนับถือที่แท้จริง⁸ สำหรับในเรื่องการปกครองในระบบรัฐธรรมนูญนั้น พระองค์ทรงมีความเห็นว่าการปกครองแบบรัฐสภานั้น นอกจากเป็นการทำลายเอกภาพของชาติแล้ว ซึ่งเป็นการแสดงถึงการตกเป็นทาสของการเลียนแบบตะวันตกอีกด้วย⁹

นอกจากนี้พระราชดำริของพระองค์ ยังมุ่งสร้างความสำนึกอันใหม่ (new spirit) ซึ่งได้ก่อให้เกิดความรู้สึกชาตินิยม และเป็นพลังที่ช่วยกระตุ้นให้ประชาชนกระทำการต่าง ๆ เพื่อความก้าวหน้าของประเทศด้วยการที่เขียนบทความต่าง ๆ ลงหนังสือพิมพ์ ซึ่งพระองค์พยายามมุ่งอธิบายถึงปณิธานของพระองค์เอาไว้ตั้งแต่เริ่มแรก แสดงให้เห็นว่าพระองค์พยายามที่จะรักษาพระราชอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์เอาไว้อย่างมาก

⁷ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตรัสในที่ประชุมเสนาบดี ณ พระที่นั่งราชการถนยศสภา, พ.ศ. 2453 อ้างใน ว.ช. ประสงค์สิต, แผ่นดินพระปกเกล้า (กรุงเทพฯ : ผดุงชาติ, 2505), หน้า 460.

⁸ อัสวาทุ, "การเอาอย่างโดยไม่ไตร่ตรอง," อ้างในประยุทธ์ ลิทธิรักษ์, พระมหาธีรราชเจ้า (กรุงเทพฯ : แก้วบรรณกิจ, 2515) หน้า 460-461.

⁹ Walter F. Vella, Impact of the West on the Government in Thailand, (Bangkok and Los Angeles : University of California, 1955), p. 354.

การตั้ง "กองเสือป่า" ก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่พระองค์ตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุนและเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยม เพื่อช่วยป้องกันประเทศ และเชื่อมความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ แต่ผลสะท้อนกลับออกมาเป็นตรงกันข้าม โดยที่บรรดานายทหารน้อยใหญ่ไม่พอใจ ด้วยเหตุว่าเป็นการก้าวก่ายหน้าที่ป้องกันประเทศของตน ทั้งยังก่อให้เกิดความระส่ำระสายในการบังคับบัญชา เพราะนายทหารจำนวนไม่น้อยได้กลายเป็นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของลูกน้องตน เมื่อกระทำหน้าที่เป็นเสือป่า¹⁰

จากสภาวะการต่าง ๆ นี้เองได้เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองอย่างรุนแรงขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2454 ซึ่งได้มีกลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อยกลุ่มหนึ่งได้คบคิดกันยึดอำนาจจากพระองค์ เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ว่าแผนการรั่วไหลถูกจับกุมได้ในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2454 เหตุการณ์ดังกล่าวเรียกว่า "กบฏ ร.ศ. 130" อย่างไรก็ตาม พบว่าแผนการก่อการปฏิวัติครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายที่ไม่แน่นอน โดยไม่สามารถตกลงกันได้ว่าจะเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไปทางใด แต่ที่แน่นอนก็คือนายทหารเหล่านั้นไม่พอใจ ในการจัดตั้งกองอาสาสมัครเสือป่า รวมทั้งต้องการให้ ใช้กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายในการปกครองประเทศและเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของชาติ¹¹ ดังนั้นกล่าวได้ว่า การที่มีกลุ่มพยายามเปลี่ยนแปลงการปกครองจนเกิดกบฏขึ้นนั้นเกิดจากความไม่พอใจในแนวทางการบริหารประเทศของพระองค์ จนกระทั่งมีการทำทนายอำนาจพระมหากษัตริย์เกิดขึ้น และการที่ได้มีการกระทำเช่นนี้เองถือได้ว่าบุคคลในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่เป็นปัญญาชนหัวก้าวหน้าในสมัยนั้น

ภายหลังกบฏ ร.ศ. 130 แล้วพระองค์มุ่งที่จะรักษาอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์มากยิ่งขึ้นด้วยการชักจูง โนมน้าวให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ คล้าย

¹⁰ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, หน้า 589.

¹¹ เจริญ ศรีจันทร์, ร.ต. และเนตร พูนวิวัฒน์ ร.ต., กบฏ ร.ศ. 130 (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517), หน้า 215.

กับว่าพฤติกรรมของพระองค์นั้นแสดงให้เห็นว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญนั้น เป็นแบบที่ผิดไม่เหมาะสมกับประเทศ ตรงกันข้ามการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นแบบการปกครองที่เหมาะสมกับประเทศไทยมากที่สุด พระองค์ได้เสนอทบทวนพระราชบัญญัติบทละคร และบทความเพื่อให้เห็นผลดีของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทั้งนี้ได้ทรงแปลบทความจากภาษาอังกฤษเรื่อง "ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน" และ "การจรรยาจลในรัสเซีย" แนวความคิดของพระองค์มุ่งแสดงถึงความแตกแยกของประชาชน ความระส่ำระสายของประเทศ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ต่างชาติเข้าแทรกแซง ผลที่สุดความเดือดร้อนจะตกอยู่ที่ประชาชน¹²

อย่างไรก็ตามพระองค์ก็ได้พยายามที่จะสร้างสถาบันทางการเมือง เพื่อเป็นรากฐานทางการปกครองแบบประชาธิปไตย ด้วยการจัดตั้ง "ดุสิตธานี" ขึ้นเพื่อเป็นการทดลองระบอบประชาธิปไตย แต่ทว่า "ดุสิตธานี" ก็มีได้เป็นการสร้างสรรค์ทางการเมืองในขอบเขตที่กว้างขวาง และกระทำหลาย ๆ ด้านพร้อม ๆ กัน¹³ ในขณะที่กำลังมีการทดลองในเรื่องของประชาธิปไตยนั้น ทรงนิพนธ์บทความทางการเมืองลงในหนังสือพิมพ์ทำนองเป็นการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนของพระองค์ และถ้าหากความคิดเห็นใดขัดแย้งกับพระองค์ พระองค์ก็ทรงได้ตอบด้วยน้ำพระทัยของนักประชาธิปไตย มิได้เกรี้ยวกราดใช้พระราชอำนาจโดยโทสะคติที่อาจกระทำได้นั้นเลย¹⁴

กล่าวได้ว่าการสร้างความรู้สึกรักชาตินิยมของพระองค์ทรงเน้นในเรื่องความเชื่อมั่น และศรัทธาในองค์พระมหากษัตริย์ และพยายามที่จะยกฐานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้ยิ่งใหญ่

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 261.

¹³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ, ลัทธิการเมือง (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 4.

¹⁴ เกรียงยุ ศรีจันทร์ ร.ต. และ เนตร พูนวิวัฒน์ ร.ต., กบฏ ร.ศ. 130, หน้า 216.

ขึ้นไป ซึ่งการกระทำในลักษณะนี้ขัดกับหลักการของพระบรมชนกนาถที่ทรงมีพระบรมราโชบายนำพระองค์สู่ประชาชน ทั้งนี้เพื่อลบล้างภาพพจน์ของสมมติเทวราชพร้อมกับยกฐานะความเป็นมนุษย์ของประชาชนให้สูงขึ้น เมื่อพระองค์ทรงดำเนินราโชบายเช่นนี้ ความชื่นชมของประชาชน ในตอนต้นรัชกาลจึงค่อยจางหายไปไม่ช้า¹⁵

โดยสรุปแล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ทรงพยายามที่จะพัฒนาทางการเมืองด้วยการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองนำเอาความทันสมัยของตะวันตกมาใช้และตอบสนองความต้องการของสังคมให้เปลี่ยนจากสังคมดั้งเดิม (traditional society) ไปสู่สังคมที่สลับซับซ้อน (complex society) ตามอย่างตะวันตก แต่ทว่าหลังสิ้นสุดการครองราชย์ของพระองค์แล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หาได้ดำเนินนโยบายตามที่พระชนกนาถวางไว้ไม่ โดยพระองค์ไม่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้น ทั้งนี้ทรงมีพระราชดำริเป็นไปทำนอง "รัฐคือตัวเรา"¹⁶

อย่างไรก็ตามพระองค์ก็ได้ให้โอกาสประชาชนแสดงความคิดเห็นทางการเมืองได้ แม้พระองค์จะไม่ทรงเห็นด้วย ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องต่อแนวความคิดทางการเมืองของประเทศไทย ในขณะนั้นเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากว่าสังคมไทยในขณะนั้นมีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างมาก การพัฒนาการเมืองจึงควรจะเป็น "การสร้างสรรค์ระบบ" มากกว่าที่จะอาศัยตัวบุคคลหรืออุดมการณ์เท่านั้น ดังนั้น ในลักษณะเช่นนี้การสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองของพระองค์เป็นเพียงเครื่องมือในอันที่จะรักษาอำนาจทางการเมืองของพระองค์แทบทั้งสิ้น จนกระทั่งในที่สุด เมื่อสิ้นสุดรัชกาลของพระองค์แล้วก็ยังมิได้พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่

¹⁵ ภัทนา เกษกมล, "การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์แผนกประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511), หน้า 89.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

ประชาชนชาวไทย ด้วยทรงเห็นว่าก่อนที่จะให้รัฐธรรมนูญแก่ประชาชนชาวไทยนั้นต้องให้การศึกษาก่อนแก่ประชาชนทั่วกันพอควรเสียก่อน มิฉะนั้นการมีรัฐสภาจะเป็นโทษมากกว่าเป็นคุณ¹⁷

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สภาพการณ์ทางการเมืองของประเทศไทยในรัชสมัย ร.5-ร.6 นั้น เริ่มมีกลิ่นอายของประชาธิปไตยมากขึ้น และกระแสของประชาธิปไตยนี้ก่อตัวมากขึ้นในรัชสมัยพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จนเกิดการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองของไทยครั้งสำคัญ คือ การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

4.2 การปฏิวัติ พ.ศ. 2475

การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อันกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มแห่งการเข้ามามีบทบาททางการเมืองของพระยาพหลฯ ทั้งนี้ได้เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงการปกครองในครั้งนั้น และการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เป็นผลที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้มีปัจจัยสนับสนุนหลายประการที่ได้กลายมาเป็นมูลเหตุของการทำการปฏิวัติในที่สุด อิทธิพลและความกดดันที่เกิดขึ้นจากสภาพการณ์ต่าง ๆ ของประเทศขณะนั้น เป็นแรงผลักดันที่นำไปสู่ความคิดที่จะต้องหารูปแบบการปกครองแบบใหม่มาใช้แทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความบกพร่องในพระราชอำนาจอันอ่อนแอ ความไม่เข้มแข็งเด็ดขาดขององค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพระราชวงศ์ชั้นสูง ประกอบกับแนวความคิดทางการเมืองของคนหนุ่มรุ่นใหม่ที่ได้รับเอาความรู้ทางการเมืองการปกครองตามแนวนิยมของยุโรปตะวันตก ล้วนเป็นจุดที่ได้ช่วยให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการปฏิวัติในที่สุด

¹⁷ เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, "การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 กับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองการปกครองของประเทศไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาด้านประวัติศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512), หน้า 32.

สำหรับการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั้นได้มีผู้ศึกษาไว้เป็นจำนวนมาก ดังนั้นในส่วนนี้จะเป็นการปูแนวทางการศึกษาเพื่อให้เห็นสถานการณ์ในการเป็นผู้นำทางการเมืองพระยาพหลพลพยุหเสนาต่อไป

4.2.1 มูลเหตุสำคัญของการปฏิวัติ

การปฏิวัติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองของไทยที่สำคัญ ในส่วนนี้จะกล่าวถึงปัจจัยที่มีผลทำให้เกิดการปฏิวัติในครั้งนี้เกิดขึ้น และเนื่องจากการอธิบายถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยครั้งนี้ได้มีผู้ศึกษาและอธิบายไว้มากแล้ว ดังนั้นผู้เขียนจะไม่ขอบรรยายในเชิงประวัติศาสตร์ แต่จะได้สรุปถึงมูลเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ เช่น เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์ ได้กล่าวถึงมูลเหตุสำคัญของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เอาไว้ดังนี้

ประการแรก เกิดจากการที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตกและได้รับแนวความคิด การปกครองระบอบประชาธิปไตยตามแนวตะวันตกต่างมองเห็นความล้มเหลวก้าวไม่ทันการเปลี่ยนแปลงความเจริญของโลก ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จึงได้มีการรวบรวมกลุ่มเพื่อทำการปฏิวัติขึ้นเพื่อสร้างรูปแบบการปกครอง ให้เหมาะสมตามแนวคิดของตน

ประการที่สอง ความอ่อนแอของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในการใช้อำนาจสิทธิขาดของพระองค์นั่นเอง ที่ก่อให้เกิดความรู้สึกโดยทั่วไปในกลุ่มผู้ที่ จะเข้ามาทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า พระองค์ทรงตกอยู่ใต้อำนาจอิทธิพลของพระราชวงศ์ชั้นสูง ทำให้พระราชดำริของพระองค์ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญต้องล้มเหลวไปด้วย ดังนั้น เมื่อความตื่นตัวทางการเมืองมีมากขึ้น วัตถุประสงค์ที่จะได้รับรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการปกครอง จึงก่อให้เกิดการปฏิวัติขึ้นในระยะต่อมา

ประการที่สาม การกระทบกระทั่งระหว่างพระราชวงศ์และกลุ่มผู้จะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ความไม่พอใจที่พระราชวงศ์ชั้นสูง เสวยอำนาจและตำแหน่ง

เหนือกว่า และความแตกแยกความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับปรุงกองทัพไทย ทำให้กลุ่มทหารที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้น เข้ากันไม่ได้กับพระราชวงศ์ชั้นสูงที่มีอำนาจ ส่วนในกลุ่มพลเรือนนั้นก็ได้รับความกดดันจากพระราชวงศ์เช่นกัน ก่อให้เกิดความไม่พอใจพระราชวงศ์อยู่ตลอดเวลา การผลักดันไปสู่การปฏิวัติครั้งนั้นจึงเป็นส่วนที่มีสาเหตุส่วนตัวรวมอยู่ด้วย และเมื่อมูลเหตุส่วนตัวดังกล่าวนี้ เข้าไปพัวพันกับอุดมการณ์และความต้องการเปลี่ยนแปลงให้ประเทศก้าวหน้ายิ่งขึ้นแล้ว จึงมีส่วนผลักดันให้การปฏิวัติอุบัติขึ้นจนได้

ประการที่สี่ ความไม่มั่นคงในสถานะทางการเงินของประเทศขณะนั้น ก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ผู้จะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่แล้ว ความรู้สึกที่ว่าพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ชั้นสูงต่างก็เสวยสุขและใช้จ่ายการเงินอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น ได้ก่อให้เกิดความทุกข์ยากแก่ประชาชนในประเทศ และนำประเทศชาติไปสู่ความล้มเหลวลงไปทุกที ทำให้กลุ่มผู้จะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองมองเห็นความจำเป็น ที่จะต้องนำระบอบการปกครองในแบบใหม่มาใช้แทนโดยเร็ว โดยเฉพาะเมื่อฐานะการเงินของประเทศทรุดโทรมหนักลงไป เมื่อต้องประสบภาวะการเงินตกต่ำทั่วโลกซ้ำเติมเข้าอีก มูลเหตุทางการเงินของประเทศกลายเป็นข้ออ้างที่กลุ่มผู้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แสดงถึงความจำเป็นที่จะต้องทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ประการที่ห้า อันเนื่องมาจากความล้มเหลวในนโยบายแก้ไขภาวะทางเศรษฐกิจของรัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั่นเอง ที่นำไปสู่การปฏิวัติในที่สุด ที่จริงแล้วความตกต่ำทางเศรษฐกิจทั่วโลกมิใช่ตัวกำหนดที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติในครั้งนั้นเลยทีเดียว เพราะเหตุว่าความตกต่ำดังกล่าวนี้ก็มีอยู่ทุกประเทศ เช่นเดียวกัน แต่นโยบายการตัดทอนรายจ่ายหลายครั้งหลายหน การเพิ่มภาษีต่าง ๆ ในระยะอันทุกข์ยากของประชาชนในประเทศ และการตุลย์ข้าราชการออกเป็นจำนวนมากนั้นต่างหาก ที่ได้สร้างความไม่พึงพอใจให้เกิดขึ้นอย่างรุนแรง เพราะแม้จะได้ใช้นโยบายดังกล่าวแล้ว ก็หาได้แก้ไขความตกต่ำในประเทศให้ดีขึ้นได้ไม่ ความล้มเหลวเช่นว่านี้เอง เป็นมูลเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระยะต่อมา¹⁸

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58-60.

สำหรับงานเขียนของ ไพบูลย์ ตีตัง นั้น นอจะสรุปถึงมูลเหตุที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ได้ว่า

ประการแรก เกิดจากความต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปเป็นระบอบประชาธิปไตยตามอย่างตะวันตกของกลุ่มคนหนุ่มที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก

ประการที่สอง เกิดจากความตื่นตัวทางด้านสิทธิเสรีภาพในการปกครองและความต้องการปกครองตนเองของประชาชนคนรุ่นใหม่

ประการที่สาม เกิดจากการที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในสมัยรัฐบาลรัชกาลที่ 7 ที่ไม่สามารถแก้ไขภาวะเศรษฐกิจของประเทศได้¹⁹

สำหรับงานเขียนของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ สามารถสรุปมูลเหตุของการปฏิวัติได้ดังนี้

1. เกิดจากความคาดหวังที่สูงขึ้นแต่ระบบการเมืองปรับตัวช้า โดยที่ได้เกิดมีความคิดเห็นและความคาดหวังที่จะให้ประเทศมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่ทว่าผู้นำทางการเมืองของไทยปรับระบบการเมืองอย่างเชื่องช้าตลอดจนขาดตอนและไม่ต่อเนื่อง ดังนั้นการปฏิวัติจึงเกิดขึ้น

2. เกิดจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ โดยกล่าวถึงว่าการที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และรัฐบาลประสบปัญหาการคลัง มีการตัดทอนรายจ่ายให้ข้าราชการออกก่อนกำหนด

¹⁹ ไพบูลย์ ตีตัง, "กำเนิดการปกครอง ระบอบรัฐสภาในประเทศไทย," (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง ชาติศึกษาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2508), หน้า 56-60.

และเพิ่มภาษีอากรสถานการณ์ดังกล่าว สร้างความไม่พอใจให้มีความรุนแรงยิ่งขึ้น จนกระทั่งเกิดการยึดอำนาจรัฐขึ้น

3. เกิดจากความขัดแย้งระหว่างเจ้ากับขุนนาง โดยกล่าวถึงการที่เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้ากับขุนนาง ที่สะสมกันในหลาย ๆ เรื่อง จนเกิด "ความไม่พอใจพระราช" และเมื่อนำไปเกี่ยวเนื่องกับอุดมการณ์ทางการเมืองแล้ว จึงเกิดการปฏิวัติขึ้น

4. เกิดจากเจตนาารมณ์แต่เฉพาะของคณะราษฎร โดยกล่าวถึงว่าการที่กลุ่มนักเรียนไทยในต่างประเทศได้ก่อตั้ง "คณะราษฎร" จึงเกิดการปฏิวัติขึ้น²⁰

ขณะเดียวกันงานเขียนของธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ สามารถสรุปถึงมูลเหตุของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ได้ว่า

1. เกิดจากมูลเหตุทางอุดมการณ์ โดยปัญญาชนหัวก้าวหน้าที่ต้องการให้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญตามอย่างประเทศตะวันตก

2. เกิดจากมูลเหตุทางเศรษฐกิจ โดยที่การแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของรัฐบาลรัชกาลที่ 7 ไม่ประสบผลสำเร็จ การปฏิวัติจึงเกิดขึ้น

กล่าวโดยสรุปแล้วมูลเหตุที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั้น มีดังต่อไปนี้

1. แรงจูงใจจากกลุ่มคนหนุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ที่มองเห็นความล้มเหลวในการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้ประเทศก้าวหน้าได้ช้า หากนาระบอบการปกครองแนวใหม่มาใช้จะทำให้ประเทศมีความก้าวหน้าเร็วขึ้น

2. ผู้นำการเมือง ไม่สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศได้

3. ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นเจ้านายและผู้นำการปฏิวัติ อันเนื่องมา

²⁰ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475 (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533), หน้า 23-28.

จากการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ

จากมูลเหตุดังกล่าวนี้เอง เป็นชนวนให้คณะบุคคลที่เรียกตนเองว่า "คณะราษฎร" ที่นำโดย พระยาพหลพลพยุหเสนาทำการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้น

4.2.2 คณะราษฎร

คณะราษฎรได้ปฏิวัติยึดอำนาจการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น มีวัตถุประสงค์ที่จะนำการปฏิวัติทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ให้มีสภาพดีขึ้น เหมือนเช่นประเทศที่ใช้ระบอบการปกครองประชาธิปไตย

สำหรับจุดเริ่มต้นของความคิดนี้จะเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ได้เกิดจากการที่นักศึกษาที่ไปศึกษาในประเทศต่าง ๆ แถบยุโรป โดยเฉพาะฝรั่งเศส ซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์ นายควง อภัยวงศ์, นายประยูร ภมรมนตรี, ร.ท.แปลก คีตะสังคะ และ ร.ท.ทัศนัย นิยมศึก ได้มีการประชุมวางแผนการปฏิวัติทั้ง ในขณะที่อยู่ในต่างประเทศ และเมื่อเดินทางกลับประเทศแล้ว และได้ดำเนินการวางแผน โดยมีหลวงนิบลสงคราม เป็นกำลังสำคัญในการรวบรวมพรรคพวก และได้ชักชวนนายทหารที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทย เข้ามาร่วมดำเนินการ ด้วยจนได้ก่อตั้ง เป็นคณะราษฎร

กล่าวได้ว่า กลุ่มบุคคลที่ประกอบขึ้นเป็นคณะราษฎรนั้น มีลักษณะดังนี้ ประการแรก บรรดาผู้นำคนสำคัญในคณะราษฎรเกือบทั้งหมดมาจากครอบครัวที่เป็นข้าราชการ ซึ่งถือได้ว่าเป็นครอบครัวของคนชั้นกลางของสังคมในประเทศ ประการที่สอง แม้บุคคลในคณะราษฎรบางคน จะมีได้มาจากครอบครัวที่เป็นข้าราชการมาก่อน แต่ก็ได้รับราชการอยู่แล้ว ก่อนที่จะเข้าไปมีบทบาทในทางการเมือง ประการสุดท้าย จะเห็นได้ว่าบรรดาผู้นำในคณะราษฎรส่วนใหญ่ หรือเกือบทั้งหมดเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตกมาแล้ว เป็นอย่างดี หรืออย่างน้อยก็ได้รับการศึกษาสูงตามมาตรฐานที่มีอยู่ในประเทศแล้วทั้งสิ้น²¹

²¹ ชัยอนันต์ สมทวนิช, ลัทธิการเมือง, หน้า 51-52.

อย่างไรก็ตาม กลุ่มคณะผู้ก่อตั้งคณะราษฎร ซึ่งเป็นข้าราชการทหาร และพลเรือนต่างตระหนักดีถึงสภาพของพวกตนที่ยังไม่ "อาวูโส" พอในระบบราชการ อันจะทำให้เกิดการยึดอำนาจหรือเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศประสบปัญหาจากการต่อต้านของพลัง "อาวูโส" และประสบความสำเร็จในเวลาที่ยาวนานที่สุด ดังนั้น การยึดอำนาจอย่างฉับพลันต้องอาศัยกำลังและการยอมรับจากกองทัพโดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทัพบก พ.ต. หลวงพิบูลสงคราม หัวหน้าสายทหารบก ได้กล่าวถึงปัญหานี้ว่า "ถ้าท่านทำการปฏิวัติ และประกาศตัวเป็นหัวหน้าคงไปไม่รอด"²² เมื่อเป็นดังนี้ คณะราษฎรก็ได้แสวงหาความร่วมมือ จากนายทหารอาวูโสในกองทัพบก ไม่ว่าจะเป็นการทาบทามนายพันเอก พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน, 2435-2487) ต่อมาคือ นายพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน, 2430-2490) และนายทหารทั้งสองถือได้ว่ามีทั้งวัยวุฒิ คุณวุฒิ ยศ และบรรดาศักดิ์ อยู่ในระดับอาวูโสของกองทัพ สำหรับการติดต่อขอความร่วมมือจากพระยาพลฯ นั้น ได้มีการติดต่อผ่าน พ.ท. จมื่น สุรฤทธิณฤทธิไกร (ยิ่ง พหลโยธิน) น้องชายของพระยาพลฯ ที่ได้สร้างความมั่นใจให้ว่าคณะราษฎร "เวลานี้เขาติดต่อกับบรรดานักลอบที่จะล้มอำนาจของกษัตริย์ไว้ได้เพียงพอ แก่ความต้องการแล้ว ยังขาดอยู่ที่แต่นายทหารผู้ใหญ่ ซึ่งเขาต้องการจะได้อามาเป็นผู้นำคณะของเขาเท่านั้น" และหาก "ยอมร่วมคิดกับเขาแล้วก็จะได้สมัครพรรคพวกเป็นอันมาก"²³ ความมั่นใจของ พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา น่าจะมีส่วนจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ที่ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงคือ นายแนบ พหลโยธิน ในฐานะหลานซึ่งเป็นบุตรของนายพลโท พระยาพลโยธินรามินทร์ภักดี (แนบ พหลโยธิน) พี่ชายของ พ.อ. พระยาพลฯ²⁴

²² ศักดิ์ ไทยวัฒน์, เกร็ดการเมืองบางเรื่องของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (กรุงเทพฯ : ซี.พี. การพิมพ์, ม.ป.ป), หน้า 42.

²³ กุหลาบ สายประดิษฐ์, เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 (กรุงเทพฯ : นำอักษร การพิมพ์, 2508), หน้า 68-71.

²⁴ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแนบ พหลโยธิน (พระนคร : กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง, 2515) หน้าประวัติ และไทยน้อย (นามแฝง), พระยาพล (พระนคร : แพร่พิทยา, 2497) หน้า 8.

ถึงอย่างไรก็ตามการเจาะจง ชักชวนนายทหารอาวุโสทั้งสองให้ร่วมมือด้วยนั้นวางอยู่บนฐานที่ว่า "เป็นคนซื่อตรง และเอาใจใส่ต่อราชการบ้านเมือง ทั้งมีจิตใจเด็ดเดี่ยว ไม่ประหวั่นพรั่นไหว เหมาะสมที่จะนำคณะนายทหารก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินเสียใหม่"²⁵ นอกจากนี้ยังได้ชักชวนพ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมศิริ, 2432-2509) ผู้บังคับกรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ เข้าร่วมด้วย²⁶ แต่อย่างไรก็ตามนายทหารอาวุโสทั้งสามนั้นนอกจากพ.อ.พระยาทรงสุรเดชแล้ว ไม่พบว่า พ.อ.พระยาพลข และพ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ได้จัดตั้งสายสมาชิกคณะราษฎรของตนเอง โดยที่พระยาทรงสุรเดชเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหาร ได้จัดตั้งสายของตนในหมู่อาจารย์-ครู ในโรงเรียนนายร้อยทหารบก และมี พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น, 2437-2491) นายทหารจบจากประเทศเยอรมัน และมีตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนเสนาธิการทหารบกเป็นผู้ติดตามสนับสนุน พ.อ.พระยาทรงสุรเดชอย่างใกล้ชิด

กล่าวโดยสรุปแล้ว พบว่าการก่อตัวและขยายตัวของคณะราษฎร เพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครองของสยาม โดยวิธียึดอำนาจแบบจับพล้นั้น ในด้านหนึ่งนั้นได้แสดงให้เห็นว่า การแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรได้ดำเนินไปอย่างลับ ๆ และเป็นไปท่ามกลางกระแสวิพากษ์วิจารณ์ ระบอบเก่าอย่างเปิดเผย อีกทั้งสมาชิกที่ได้รับการชวนให้เข้าร่วมนั้นก็ได้รับการแนะนำให้ความรู้ความคิดทั้งโดยตรงและโดยอ้อมจากหัวหน้าสายคณะราษฎรต่าง ๆ ที่มี ทั้งฐานะเป็นครู-อาจารย์ นอกจากนี้ในการหาสมาชิกใหม่ของแต่ละสายนั้น ก็ได้มีการจัดแบ่งกลุ่มภายในคณะราษฎรอย่างชัดเจน โดยเฉพาะสายทหารบก ที่มีกลุ่มใหญ่ ๆ 2 กลุ่ม คือกลุ่มของพระยาทรงสุรเดช เป็นผู้นำกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ และกลุ่มของ พ.ต.หลวง พิบูลสงคราม เป็นผู้นำกลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อย นอกจากนี้ก็มีกลุ่มของ ร.อ.หลวงทัศนัย นิยมศึก เป็นผู้นำกลุ่มนายทหารม้า สำหรับสายทหารเรือค่อนข้างจะมีเอกภาพ แต่ทางด้านสายพลเรือนค่อนข้าง

²⁵ กุหลาบ สายประดิษฐ์, เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475, หน้า 71.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

หลากหลาย ซึ่งต่อมากลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ได้เป็นปัจจัยหนึ่งของความผันแปรทางการเมืองภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

สมาชิกคณะราษฎรนั้นมีจำนวน 102 นาย จะพบว่าเกือบทั้งหมดรับราชการ (ที่ไม่ได้รับราชการมีอยู่ 3 คน คือ นายวิเศษ ปานะนนท์ เจ้าของบริษัทเอส วี. บราวเคิร์ส ซึ่งค้าน้ำมันเชื้อเพลิงกับต่างประเทศ²⁷ นายบรรจง ศรีจรูญ และนายประเสริฐ ศรีจรูญ เป็นเจ้าของร้านขายปืน)²⁸ ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การคัดเลือกสมาชิกของคณะราษฎรนั้นจะพบว่าไม่มีสมาชิกคนใดเลยที่เคยมีประวัติถูกตอลออกจากอาชีพราชการ ในสมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งพอจะนำพิจารณาได้ว่าเป็นเจตนาของคณะราษฎรที่เตรียมป้องกันการวิพากษ์วิจารณ์หรือการถูกใช้เป็นประเด็นโจมตีจากฝ่ายตรงข้ามที่อาจเกิดขึ้นได้ว่าคณะราษฎร กระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตน

คณะราษฎรมีวัตถุประสงค์ที่จะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญ ดังปรากฏใน "ประกาศคณะราษฎร"²⁹ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ว่า "คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงได้ขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดินจะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร"

²⁷ พิมพ์ขึ้นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพนายวิเศษ ปานะนนท์ (ม.ป.ท. 2490), หน้า ก-ข.

²⁸ พลเรือตรี กุลกัมภัร, "ระลึกถึงครูหลวงสินธุ์," ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, 2520), หน้า 23.

²⁹ "ประกาศคณะราษฎร" ใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทย" ใน นาวิกศาสตร์ 15:8 (สิงหาคม 2475), หน้า 1754-1760.

สำหรับแนวทางการดำเนินการปกครองประเทศนั้น คณะราษฎรได้ประกาศหลัก 6 ประการ เพื่อใช้เป็นแนวทางการบริหารนั้น ได้แก่

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการ เมืองในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
2. จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกัน น้อยลงให้มากที่สุด
3. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดย รัฐบาลใหม่ จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ ราษฎรอพยอก
4. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาค
5. จะต้องให้ราษฎรมีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อ หลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น
6. จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร³⁰

กล่าวได้ว่า หลัก 6 ประการดังกล่าวประกอบด้วย หลักเอกราช หลัก ความปลอดภัย หลักเศรษฐกิจ หลักสิทธิเสมอภาค หลักเสรีภาพ และอิสรภาพ ถือได้ว่าเป็น อุดมการณ์ของคณะราษฎรที่เปิดเผย และเป็นข้อที่คณะราษฎรได้นำมาเป็นนโยบายในการบริหาร ประเทศตั้งแต่นั้น ในระยะต่อมาหลังการปฏิวัติสำเร็จพบว่าในหลักการ 6 ประการนี้ได้เป็นชนวน ที่นำไปความแตกแยกกันระหว่างคณะราษฎรด้วยกันเอง เช่น กรณีการเสนอเค้าโครงการ เศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ เป็นต้น

³⁰ว.ช. ประสังสิต, แผ่นดินพระปกเกล้า (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสาส์น, 2505), หน้า 194-195.

4.2.3 สภาพการณ์ในการปฏิบัติ พ.ศ. 2475

คณะราษฎรได้มีการประชุมวางแผนยึดอำนาจ โดยวิธีการยึดอำนาจอยู่บนหลักการที่จะหลีกเลี่ยงการต่อสู้การปะทะกัน ให้กระทบกระเทือนพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์น้อยที่สุด และยึดอำนาจอย่างฉับพลัน บุคคลชั้นผู้นำของคณะราษฎรที่มาร่วมประชุมทั้งหมด 10 คน คือ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ร.อ.หลวงทัตไฉน นิยมศึก น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย หลวงประดิษฐมนูธรรม นายตัว ลพานุกรม และนายประยูร ภมรมนตรี โดยตั้งแต่การประชุมครั้งแรก ที่ประชุมได้ยกย่องให้ พ.อ.พระยาพหลฯ เป็นหัวหน้าคณะราษฎร โดยถือว่าเป็นผู้มีอาวุโสสูงสุดในคณะ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เป็นผู้วางแผนการยึดอำนาจเสนอที่ประชุม มีสมาชิกผู้ร่วมก่อการทั้งหมด 102 คน³¹ แยกเป็นสายทหารบก 34 คน มี พ.อ.พระยาพหลฯ เป็นหัวหน้า มีสมาชิกในสังกัด 3 กลุ่ม คือ กลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กลุ่ม ร.อ.ทัตไฉน นิยมศึก และกลุ่ม พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด สายทหารเรือมี 18 คน มี น.ต.หลวงสินธุ สงครามชัย เป็นหัวหน้า โดยมี น.ต.หลวงศุภชลาศัย เป็นรองหัวหน้าในฐานะผู้อาวุโสสูงสุด สายพลเรือนมีหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นหัวหน้า โดยมีนายตัว ลพานุกรม เป็นผู้มอบหมายทรงลงมาทั้งในฐานะอาวุโสและเป็นแกนจัดตั้งสมาชิกมากที่สุด ทางด้านนายประยูร ภมรมนตรี ได้รับการยอมรับในฐานะผู้ประสานงานของทุก ๆ สาย

ในแผนการปฏิวัติที่กำหนดขึ้นนั้น ได้มีการวางแผนการจับกุมผู้สำเร็จราชการพระนครก่อนคือ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรคฤปิณฑิต ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์รวมตลอดทั้งเสนาบดี ปลัดทูตฉลองกระทรวงต่าง ๆ โดยมีหลักสำคัญอยู่ว่า ต้องใช้ความสามารถอย่างมากที่สุด เพื่อเข้าทำการจับกุมเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรคฤปิณฑิตให้ได้ เพราะเหตุว่าในขณะนั้นเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรคฤปิณฑิต ทรงอยู่ในฐานะอันมีความสำคัญมาก ไม่เพียงเฉพาะ

³¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์, เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475, หน้า 88-111.

เป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร และเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเพียงเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ที่มีอำนาจและอิทธิพลสูงสุดผู้หนึ่งของประเทศในขณะนั้น ด้วยเชื่อว่าจะทำให้สถานการณ์อันตึงเครียดขณะนั้นมีบรรยากาศที่ตึงเครียดขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากพระปกเกล้าฯ อาจต้องพะว้าพะวง ในอันที่จะปฏิบัติรุนแรงแก่คณะปฏิวัติ และอีกทั้งบรมวงศานุวงศ์ก็ไม่อาจทำประการใดประการหนึ่งลงไปด้วยความรุนแรง ในเมื่อชีวิตของเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตอยู่ในสถานการณ์บีบบังคับของคณะปฏิวัติ³²

เช้าวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรโดยสายทหารเรือได้จัดตั้งแนวต้านทานบนถนนราชดำเนินนอก และมีเรือรบคุมแม่น้ำเจ้าพระยา สายทหารบกรวบรวมกำลังพลและอาวุธมาไว้ที่ พระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งคณะราษฎรได้ยึดเป็นศูนย์บัญชาการ ทางด้านสายพลเรือนนั้น ได้ยึดหน่วยงานการสื่อสารไว้ได้หมด นอกจากนั้นคณะราษฎรยังได้ควบคุมเจ้านายต่าง ๆ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เจ้านายหมายเลขหนึ่ง รองลงมาคือ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อภิรัฐมนตรี สมเด็จพระเจ้านายบรมราชชนนีศรีสังขาร อภิรัฐมนตรี ได้ถูกควบคุมตัวมาไว้ที่ พระที่นั่งอนันตสมาคม สำหรับทางด้านรัฐบาลเวลานั้นปรากฏว่า นายทหารที่มีอำนาจสูงสุดไม่อยู่ในพระนครขณะนั้น ทำให้คณะราษฎรมีความคล่องตัวในการเข้าควบคุมนายทหารระดับสูงมากยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่าการควบคุมตัวเจ้านายและบุคคลที่สำคัญนั้นมีเพียง พล.ต. พระยาเสนาสงคราม เท่านั้นที่ได้รับบาดเจ็บ และถูกส่งไปรักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ข้อที่น่าสนใจก็คือ ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการยึดอำนาจครั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสำเร็จของกองทัพปกเกล้าฯ เป็นสำคัญ

ปฏิบัติการยึดอำนาจของคณะราษฎรได้ประสบความสำเร็จตั้งแต่ช่วงบ่ายของวันนั้นนั่นเอง เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร ทรงยอมลงพระนามรับรองคณะราษฎรว่า

³² วิเทศกรณีย์ (นามแฝง), ประวัติศาสตร์ชาติไทยในอดีตและปัจจุบัน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาการ, 2512), หน้า 110-112.

"...ด้วยตามที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้ โดยมีความประสงค์ข้อใหญ่ที่จะให้ประเทศไทยได้มีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนั้น ข้าพเจ้าขอให้ทหาร ข้าราชการ และราษฎรทั้งหลายจงช่วยกันรักษาความสงบ อย่าให้เสียเลือดเสียเนื้อคนไทยด้วยกันเอง โดยไม่จำเป็นเลย..."³³

จากประกาศฉบับนี้ดูประหนึ่งว่า "องค์อธิปัตย์" ของระบอบเก่าได้ถูกยึดไป โดยคณะราษฎรแล้ว ทำให้คณะราษฎรมีอำนาจอันชอบธรรมในการสั่งราชการใด ๆ ในนามของรัฐบาลชั่วคราว ทั้งนี้โดยมี "ผู้รักษาการพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจ" (ผู้รักษาการพระนครฝ่ายทหารนั้น มี พ.อ.พระยาพหลฯ, พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และ พ.อ.ฤทธิอัคนย์ โดยพระยาพหลเป็นหัวหน้า) อำนาจอันชอบธรรมของคณะราษฎรนั้นมีตัวอย่างปรากฏเช่น คำสั่ง "คณะราษฎรประกาศแก่บรรดาข้าราชการ" ที่ลงนามโดย พ.อ.พระยาพหลฯ ว่า

"...บัดนี้สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ก็ได้ลงพระนามรับรองคณะนี้แล้ว ผู้รักษาพระนครจึงสั่งข้าราชการทั้งหลายทุกกระทรวง ทบวงกรมให้มาปฏิบัติราชการเช่นเคย ผู้ใดละทิ้งหน้าที่จะต้องมีความผิด..."³⁴

กล่าวโดยสรุปจะเห็นว่าการปฏิวัติ วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น คณะราษฎรได้ถือเอาวันนี้ก็เนื่องจากเป็นช่วงที่ พระมหากษัตริย์, เจ้านายและนายทหารที่สำคัญ ๆ ไม่อยู่ในพระนคร จึงสามารถกระทำการสำเร็จได้โดยง่าย นอกจากนี้ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ก็ได้ถูกควบคุมพระองค์และได้ลงพระนามรับรองกลุ่มคณะราษฎรถือได้ว่าการปฏิวัติได้สำเร็จลงแล้ว ทั้งนี้ประกาศรับรองดังกล่าวนี้เป็นารมอบ "องค์อธิปัตย์" จากพระมหากษัตริย์

³³ ญัฐฉิม สุทธิสงคราม, จอมพลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต (พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2507), หน้า 822-823.

³⁴ "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทย," ใน นาวิกศาสตร์ 15 : 8 (สิงหาคม 2475), หน้า 1750-1752.

ไปให้กลุ่มคณะราษฎรใช้ต่อไป ความสำเร็จในครั้งนั้นขึ้นอยู่กับการใช้กองกำลังทหารเป็นสำคัญ ซึ่งในกาลต่อมาทหารก็ได้เป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญ โดยเฉพาะช่วง ใต้ที่สถานการณ์ทางการเมืองของไทย ขาดพลังมติมหาชน และไม่มีชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาเป็นกันชนทหารจะเข้ามาบีบคั้นทางการเมือง ทั้งนี้

4.2.4 ผลที่เกิดจากการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

การปฏิวัติเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น ได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองของไทย โดยในส่วนนี้จะได้อธิบายถึงผลที่เกิดขึ้น จากการปฏิวัติมีประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งก็คือ การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ถูกเปลี่ยนแปลงเป็นระบอบประชาธิปไตย หรือระบอบรัฐธรรมนูญ การได้มีรัฐธรรมนูญเพื่อใช้ในการปกครองประเทศ และการมีสภาผู้แทนราษฎร เป็นครั้งแรก ทั้งนี้เป็นจุดประสงค์ของคณะราษฎรที่ได้กระทำการปฏิวัติขึ้น

4.2.4.1 การสิ้นสภาพของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในทันทีที่การปฏิวัติยึดอำนาจรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในพระมหานครเสด็จสิ้นตามแผนการของคณะราษฎรเรียบร้อยแล้ว อำนาจในการปกครองประเทศซึ่งในระบอบเดิมเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขององค์พระมหากษัตริย์ก็เปลี่ยนมือไปอยู่ภายใต้การบริหารของคณะราษฎรในทันที ปรากฏว่าได้มีการประกาศแต่งตั้ง "คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร" ขึ้น โดยมีพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา พันเอกพระยาทรงสุรเดช และพันเอกพระยาฤทธิอัคเนย์เป็นผู้บัญชาการ คณะราษฎรได้เชิญเสนาบดีและปลัดทูลฉลองในรัฐบาลเก่ามาประชุม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งใช้เป็นที่บัญชาของคณะรัฐบาลชั่วคราวเพื่อขอให้ช่วยกันรักษาความสงบ และขอให้เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศแจ้งไปยังคณะทูตให้ทราบถึงกิจการ และวิธีดำเนินการของรัฐบาลใหม่โดยเร็วที่สุดว่า รัฐบาลชั่วคราวนี้ไม่คิดที่จะล้างผลาญชีวิตและทรัพย์สินสมบัติของคนในบังคับต่างประเทศ สิ่งใดที่เคยกระทำมาตลอดจนสัญญาทางพระราชไมตรีก็จะได้ดำเนินการต่อไป ทั้งนี้เพื่อป้องกันการแทรกแซงของต่างประเทศ ซึ่งอาจมีขึ้นได้ง่าย ในการประชุมนี้ ได้มีการปรึกษาข้อตกลงที่ให้กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ฝังปฏิบัติไปดังนี้

1. ถ้าเป็นราชการปกติอันมีระเบียบแบบแผนและเคยปฏิบัติมาแล้วก็ให้ปฏิบัติไปตามเคยได้
2. ถ้าเป็นราชการที่เคยนำความขึ้นกราบบังคมทูล ก็ให้นำเสนอผู้รักษาพระนครทุกเรื่อง
3. ถ้ามีเหตุขัดข้องหรือสงสัยก็ให้นำข้อนั้นทูลต่อผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้
4. ให้ทุกกระทรวงบอกไปยังกรมขึ้นของกระทรวงนั้นให้ทราบทั่วกันว่า เวลาผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้เป็นผู้ใช้อำนาจชั่วคราว ส่วนกิจการในหน้าที่ให้คงปฏิบัติไปตามเคยอย่าให้มีการตื่นเต้น³⁵

ประกาศของคณะราษฎรฉบับนี้เป็นเสมือนประกาศการสิ้นสุดสภาพของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความจำเป็นของคณะราษฎรในขณะนั้นก็คือการรวมอำนาจทุกอย่างเข้ามาไว้ในระยะที่ทำการปฏิวัติ เพื่อให้เป้าหมายและเจตจำนงของคณะราษฎรในการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศเป็นไปได้ แม้จะเป็นระยะเวลาอันสั้นในขณะที่ยังไม่มีรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการดำเนินการปกครอง การรวมอำนาจในการปกครองเข้ามาไว้เช่นนี้ก็จุดเริ่มต้นที่การเปลี่ยนมือของอำนาจจากสถาบันเดิม ได้ถูกเปลี่ยนมือโดยคณะราษฎรให้เป็นผู้ใช้อำนาจใหม่แทน

4.2.4.2 กำเนิดรัฐธรรมนูญ

คณะราษฎรโดยนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือนเป็นผู้จัดทำร่าง "พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว"³⁶ (ต่อไปจะเรียกว่า "ธรรมนูญฉบับชั่วคราว" ; ผู้เขียน)

³⁵ไพโรจน์ ชัยนาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ (พระนคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 2482), หน้า 226.

³⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

โดยภาพรวมของธรรมนูญการปกครองฉบับชั่วคราวนั้นพบว่า เจตนาของคณะราษฎร นอกจากจะได้กำหนดรูปแบบโครงสร้างและระบบของระบอบการเมืองไทยใหม่ ยังมุ่งหวังให้ธรรมนูญดังกล่าวเป็นฉบับถาวรของประเทศด้วย จะเห็นได้จากการที่ธรรมนูญได้วางหลักการต่าง ๆ ในลักษณะที่เป็นการปกครองแบบถาวรทั้ง ไม่มีมาตราใดที่กล่าวถึงการสามารถจะแก้ไขเพิ่มเติมธรรมนูญการปกครองแผ่นดินไว้ในธรรมนูญฉบับนี้³⁷ อย่างไรก็ตามหากพิจารณาแล้วจะพบว่าการที่ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุด ไม่มีบทบัญญัติให้สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมสาระในธรรมนูญได้ อาจทำให้บทบัญญัติในธรรมนูญการปกครองแผ่นดินไม่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่จะมีขึ้นในอนาคต ซึ่งธรรมนูญฉบับนี้ก็อาจต้องถูกยกเลิกในที่สุด นอกจากนี้ธรรมนูญฉบับนี้ยังมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มีรายละเอียดมากพอควร ซึ่งพิจารณาแล้วน่าจะตราไว้ในพระราชบัญญัติ และพระราชกฤษฎีกามากกว่า เนื่องจากเป็นกฎหมายที่สามารถจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ง่าย เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ ของประเทศ ดังนั้นจึงไม่เป็นการเหมาะสมที่จะบัญญัติไว้ในกฎหมายสูงสุดของประเทศ และเมื่อเหตุการณ์ทางการเมืองหลังการปฏิวัติสงบเรียบร้อย คณะราษฎรได้ยอมรับข้อบกพร่องที่มีอยู่ในธรรมนูญการปกครองแผ่นดินที่ได้ร่างขึ้น และเป็นการประนีประนอมทางการเมืองกับพระมหากษัตริย์ ถือว่าธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามฉบับนี้เป็นฉบับ "ชั่วคราว" ตามที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานลงมา ในเรื่องดังกล่าวนี้ หลวงประดิษฐมนูธรรม ในฐานะตัวแทนคณะราษฎรได้แถลงต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ในการประชุมเป็นครั้งแรกว่า

"...ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับนี้เป็นธรรมนูญชั่วคราว เพราะว่าได้สร้างขึ้นด้วยเวลาฉุกเฉินทุกกะทันหัน อาจจะมีที่บกพร่องอยู่บ้างก็ได้ จึงควรที่จะได้ผู้มีความรู้ความชำนาญในการนี้เป็นอนุกรรมการตรวจแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์..."³⁸

³⁷ ทิววรรณ เจียมธีรสกุล, ปฐมพรรคการเมืองของปรีดี พนมยงค์ (กรุงเทพฯ : สถาบันสันติประชาธรรม, 2531), หน้า 145-146.

³⁸ รง.ส. ครั้งที่ 1/2475, 28 มิถุนายน 2475.

บทบัญญัติในธรรมนูญฉบับชั่วคราวนั้นมี 39 มาตราแบ่งออกเป็น

5 หมวด ประกอบด้วย

1. ข้อความทั่วไป
2. กษัตริย์
3. สภาผู้แทนราษฎร
4. คณะกรรมการราษฎร
5. ศาล³⁹

จะเห็นได้ว่ากำเนิดของธรรมนูญฉบับชั่วคราวได้ปรากฏอยู่ในหมวดข้อความทั่วไปของธรรมนูญ ที่ว่า

"... โดยที่คณะราษฎร ได้ขอร้องให้อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามเพื่อบ้านเมืองจะได้เจริญขึ้น และโดยที่ทรงยอมรับตามคำขอร้องของคณะราษฎร จึงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยมาตราต่อไปนี้..."⁴⁰

เมื่อพิจารณาตามข้อความจะพบว่าแนวทางการเกิดขึ้นของธรรมนูญการปกครองนั้นมาจากการที่พระมหากษัตริย์ได้มีสัญญา กับคณะราษฎร โดยอำนาจอธิปไตยที่ถือว่าเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครอง อันประกอบด้วยอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ ล้อมรอบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น พระมหากษัตริย์ที่ถือว่าเป็นผู้ใช้อำนาจอันสูงสุด ได้พระราชทานให้แก่ประชาชนแล้ว

³⁹"พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475," ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 49 (วันที่ 27 มิถุนายน 27475), มาตรา 2 หน้า 167.

⁴⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 166.

กล่าวโดยสรุปจะเห็นว่า รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนี้ อำนาจสูงสุดในพื้นที่ประกอบด้วยอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ ซึ่งแต่เดิมอำนาจทั้งหมดดังกล่าวนี้เป็นของพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้นและนำเอา รัฐธรรมนูญมาใช้เป็นหลักแทน จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงอำนาจที่เคยมีอยู่ในสถาบันเดิมให้สิ้นสุดไปด้วย และเป็นการเริ่มต้นที่คณะราษฎรได้วางหลักประชาธิปไตยในการปกครองประเทศ และถือได้ว่าจากประเด็นนี้เองที่คณะราษฎรได้สถาปนาระบบการปกครองแนวใหม่ โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศอันแล้ว

4.2.4.3 กำเนิดสภาผู้แทนราษฎร

ในธรรมนูญฉบับชั่วคราวนั้น ได้กำหนดให้บุคคลและคณะบุคคล 4 จำพวก เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรในมาตราที่ 2 คือ กษัตริย์, สภาผู้แทนราษฎร, คณะกรรมการราษฎรและศาล สภาผู้แทนราษฎร เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในด้านนิติบัญญัติ และสามารถที่จะตราพระราชบัญญัติใด ๆ ออกใช้บังคับเป็นกฎหมายได้โดยง่าย แม้ว่าหากจะมีความขัดแย้งกับพระมหากษัตริย์ก็ตาม (มาตรา 8) และในความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์นั้น สภาผู้แทนราษฎรได้ทำหน้าที่วินิจฉัยคดีอาญาที่มีการฟ้องร้องกษัตริย์แทนการทำหน้าที่ของศาล (มาตรา 6) ในความสัมพันธ์กับฝ่ายบริหาร สภาผู้แทนราษฎรได้รับมอบอำนาจอย่างมากตาม มาตราที่ 9 โดยที่ "มีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมีอำนาจประชุมกันถอดถอน กรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้" ในที่นี้หมายถึงว่า คณะกรรมการราษฎรหรือฝ่ายบริหารนั้น ได้รับเลือกตั้งจากสภา ดำเนินงานบริหารโดยต้องรับผิดชอบต่อสภา แต่ทว่าไม่มีบทบัญญัติในมาตราใดที่จะให้อำนาจแก่ฝ่ายบริหารในการที่จะสั่งยุบสภา นอกจากนี้สภาซึ่งมีอำนาจเช่นเดียวกับอำนาจของฝ่ายบริหารที่สามารถประชุมกันถอดถอนพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าการที่ธรรมนูญฉบับชั่วคราวได้ให้ฝ่ายนิติบัญญัติมีอำนาจเหนือฝ่ายบริหารนั้น อรรถจะเป็นเนื่องมาจากว่า เป็นความต้องการของคณะราษฎรที่ต้องการจะควบคุมการเมือง การบริหารภายในประเทศ ให้เป็นตามหลัก 6 ประการที่ได้วางไว้ตั้งแต่ต้น ดังนั้นกล่าวได้ว่าสภาผู้แทนราษฎรเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในระบบการปกครองประชาธิปไตย และการได้มาซึ่งสมาชิกสภานั้น แบ่งออกเป็น 3 สมัย คือ

"สมัยที่ 1 นับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงเวลาที่สมาชิกในสมัยที่ 2 จะเข้ารับตำแหน่งให้คณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทน จัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวชั้นเป็นจำนวน 70 นาย เป็นสมาชิกในสภา

สมัยที่ 2 ภายในเวลา 6 เดือนหรือจนกว่าจะจัดประเทศเป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกในสภาจะต้องมีบุคคล 2 ประเภททำกิจการร่วมกัน คือ

ประเภทที่ 1 ผู้แทนซึ่งราษฎรได้เลือกขึ้นจังหวัดละ 1 นาย ต่อราษฎรจำนวนหนึ่งแสนคน

ประเภทที่ 2 ผู้เป็นสมาชิกอยู่ในสมัยที่ 1 มีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ 1 ถ้าจำนวนเกินให้เลือกกันเองว่า ผู้ใดจะยังเป็นสมาชิกต่อไป ถ้าจำนวนขาดให้ผู้ที่มีตัวอยู่เลือกบุคคลใด ๆ เข้าแทนจนครบ

สมัยที่ 3 เมื่อจำนวนราษฎรที่วราชาอาณาจักรได้สอบไล่วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ 2 เป็นอันไม่มีอีกต่อไป⁴¹

หากพิจารณาการได้มาซึ่งสมาชิกสภาสมัยต่าง ๆ นั้นจะเห็นได้ว่าในสมัยที่ 1 อำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของราษฎร แต่คณะราษฎรโดยเฉพาะคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร เป็นผู้ใช้อำนาจนี้แทนราษฎรในการจัดตั้งสภาผู้แทนราษฎร และเมื่อถึงสมัยที่ 2 นายหนึ่งราษฎรเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดของตนโดยมีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร และอีกนายหนึ่งนั้น คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร (คณะราษฎร) ที่ยังคงเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดของราษฎรแทนกึ่งหนึ่ง โดยปรากฏเป็นสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งก็คือสมาชิกที่สืบเนื่องมาจากสมัยที่ 1 หรือกล่าวได้ว่าสมาชิกประเภทที่ 2 ตามสมัยที่ 2 นั้น อำนาจแต่งตั้งเป็นของคณะราษฎร

⁴¹ ไพบโรจน์ ชัยนาม, การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ (พระนคร : โรงพิมพ์พานิชคุผล, 2488), หน้า 231-232.

กล่าวโดยสรุปจะเห็นว่า หลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่นำมากำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญชั่วคราวนี้ เป็นเสมือนเงื่อนไขอันจำเป็นที่คณะราษฎรต้องการให้มีขึ้นเพื่อการดำรงอำนาจของคณะราษฎรอยู่ได้ เหตุผลก็คือว่าในขณะนั้นประเทศไทยยังไม่พร้อมที่จะมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์เลยทีเดียว และก่อนที่จะถึงเวลานั้นได้จะต้องใช้ระยะเวลาระยะหนึ่งที่ต้องการให้การเปลี่ยนแปลงในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อดำเนินไปได้อย่างราบรื่นภายใต้การดำเนินการของคณะราษฎรที่มีอำนาจอยู่ ข้อนี้อาจเป็นเหตุผลที่มีน้ำหนักพอเพียงในการที่จะใช้เป็นเงื่อนไขของคณะราษฎร เมื่อคำนึงถึงการขาดประสิทธิภาพทางการเมืองที่จะมีรัฐบาลจากการเลือกตั้งของราษฎร แต่เงื่อนไขที่กล่าวอ้าง เช่นนี้เองย่อมจะหมายความว่ากลุ่มการเมืองที่จะทำหน้าที่ปกครองประเทศซึ่งในขณะนั้นก็คือ คณะราษฎรที่ยังจะต้องยึดอำนาจไว้เป็นของตนต่อไปอีกอย่างน้อยที่สุดก็ 10 ปี และอาจจะนานกว่านั้นก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ตามหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 แล้วสิ่งที่ปรากฏขึ้นในการเมืองไทยก็คือ การที่มีสภาผู้แทนราษฎรเกิดขึ้นตามธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดยสรุป การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั้น เริ่มจากกลุ่มบุคคลที่เข้าทำการยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาลของสมเด็จพระปกเกล้าฯ หรือคณะราษฎรนั้น ก่อกำเนิดขึ้นจากความกดดันของสถานการณ์ต่าง ๆ ของประเทศ และเป็นการรวมตัวโดยมีวัตถุประสงค์แน่นอนที่จะให้มีรัฐธรรมนูญปกครองประเทศ และมีกษัตริย์เป็นประมุข แม้วัตถุประสงค์ของคณะราษฎรดังกล่าวจะมีอยู่เฉพาะเพียงในกลุ่มของบุคคล ที่จะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ตาม รัฐธรรมนูญนิยมซึ่งจะนำมาใช้ในการปกครองประเทศนั้นก็เป็นที่มิได้อยู่เพียงคณะราษฎรเท่านั้นเอง เพราะการรวมกลุ่มของคณะราษฎรเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลที่เคยอยู่ในระบอบเก่าทั้งสิ้น และไม่อาจกล่าวได้ว่า คณะราษฎรเป็นตัวแทนของราษฎรทั้งหมดหรือส่วนใหญ่ของประเทศในขณะนั้น ดังนั้น แม้ว่าจะได้วางแผนการอย่างแนบเนียนจนทำการปฏิวัติได้สำเร็จเรียบร้อยโดยปราศจากการเสียเลือดเนื้อ การปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475 ก็เป็นแต่เพียงการเปลี่ยนมือของอำนาจที่มีอยู่ในสถาบันเดิม ไปอยู่กับกลุ่มบุคคลอีกคณะหนึ่งเท่านั้นเอง อำนาจในการปกครองประเทศจริง ๆ นั้น ยังไม่ตกถึงมือของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศตามแนวความคิดและอุดมการณ์ของระบอบประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม แม้การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ จะเป็นการกระทำของกลุ่มบุคคลเพียงกลุ่มเดียว โดยประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศมิได้ตื่นตัว หรือมีความรู้สึกอันจำเป็นที่จะต้องทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองแต่อย่างใด การปฏิวัติครั้งนั้น ต้องนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ต่อระบบการปกครองของประเทศไทยในระยะต่อมา เพราะเหตุว่าได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นใหม่ที่มีผลให้อำนาจในการปกครองประเทศที่มีอยู่ในสถาบัน เดิมเปลี่ยนแปลงไป ผลภายหลังที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติ เป็นความพยายามที่จะให้ลักษณะการ ปกครองประเทศดำเนินไปตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการทำการปฏิวัติของกลุ่มบุคคล ดังกล่าว

4.3 บทบาททางการเมืองของพระยาพหลพลพยุหเสนากับการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

ในส่วนนี้จะเป็นการกล่าวถึงบทบาทของพระยาพหลฯ ในฐานะเป็นผู้นำการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 และในวิถีทางเข้าสู่อำนาจเช่นนี้เอง ทำให้พระยาพหลฯ เข้าสู่วิถีของการเมือง และเป็นผู้นำทางการเมืองในเวลาต่อมา บทบาทและนฤติกรรมที่แสดงออกในฐานะผู้นำนั้นน่าจะ ได้พิจารณาที่การเป็นผู้นำของกลุ่มคณะราษฎรก่อน ทั้งนี้เนื่องจากคณะราษฎร เป็นกลุ่มการเมือง ที่ทรงอำนาจที่สุดในยุคนั้นขณะเดียวกันจะได้พรรณาวเคราะห์ถึงความเป็นภาวะผู้นำทางการเมืองต่อไป

4.3.1 บทบาทของพระยาพหลพลพยุหเสนาในคณะราษฎร

ดังได้กล่าวในเบื้องต้นแล้วว่า การปฏิวัติเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้นเป็นความสำเร็จของกลุ่มคณะราษฎร โดยที่คณะราษฎรได้แบ่งสายการปฏิบัติงานออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายทหาร และฝ่ายพลเรือน ทหารได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการวางแผน อำนวยความสะดวก และดำเนินการใช้กำลังยึดอำนาจการปกครอง ส่วนทางด้านการเมืองและการ ต่างประเทศนั้น ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองฝ่ายพลเรือนเป็นผู้รับผิดชอบ⁴² ในสายของ

⁴²ร.ส.ว. (นามแฝง), "ทหารกับการเมือง," สยามรัฐ วันที่ 8 มีนาคม 2512.

ผู้นำของคณะราษฎรนั้น ฝ่ายทหารได้แบ่งออกเป็นนายทหารชั้นอาวุโสและนายทหารบกชั้นผู้น้อย
 ดังจะเห็นจากการแบ่งสัดส่วนของแต่ละฝ่ายตามรายชื่อ ดังนี้

หัวหน้าคณะปฏิวัติ 2475

พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา หัวหน้า

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช

พ.อ. พระยาฤทธิอัคเนย์

พ.ท. พระประศาสน์พิทยายุทธ

ฝ่ายเสนาธิการ

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช หัวหน้า

พ.ท. พระประศาสน์พิทยายุทธ

พ.ต. หลวงชำนาญยุทธศิลป์

พ.ต. หลวงสวัสดิ์ตรนรงค์

พ.ต. หลวงสฤษดิ์ยุทธศิลป์

พ.ต. หลวงรณเลิทธิพิชัย

มีหน้าที่จัดวางแผนการยึดพระนครของคณะปฏิวัติ โดยมีพระยาทรงสุรเดช
 เป็นหัวหน้า และประกอบด้วย บรรดาอาจารย์โรงเรียนนายร้อยทหารบกเป็นส่วนมาก

ฝ่ายกองทัพบกผู้น้อย

พ.ต. หลวงนิบลสงคราม หัวหน้า

พ.ต. หลวงทัศนัยนิยมศึก หัวหน้า

ฝ่ายกองทัพเรือ

น.ต. หลวงสินธุ์สงครามชัย หัวหน้า

น.ต. หลวงศุภชลาศัย

น.ต. หลวงดำรงนาวาสวัสดิ์⁴³

⁴³ อนันต์ แจ็งกลีบ, "การเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทย" (เวทยานิพนธ์
 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2507), หน้า 91.

ทางด้านฝ่ายพลเรือนประกอบด้วย

"...หลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นหัวหน้า นายสงวน ตุลารักษ์ นายฉิม วีระไวทยะ นายดิเรก ชัยนาม นายวิเชียร สุวรรณทัต..."⁴⁴

หากพิจารณาถึงบรรดาผู้นำในคณะราษฎรนั้น จะพบว่าโดยทั่วไปจะมีพื้นฐาน และฐานะดีอยู่แล้ว และมาจากครอบครัวของชนชั้นกลาง ถือได้ว่าเป็นลักษณะโดยทั่วไปของ "ผู้นำทางการเมือง" ในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็น บุคคลที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ทำให้สถานภาพทางสังคมมีความสำคัญยิ่งกว่าความสามารถในอาชีพเฉพาะที่ตนทำอยู่ การมีบทบาททางการเมืองนั้นก็ไต่เต้ามาจากการรับราชการ อยู่ก่อนแล้ว⁴⁵ และการที่มีอำนาจหน้าที่ทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีอำนาจทางทหาร นั้น ก็ยิ่งทำให้ผู้นำในกลุ่มที่มีความประสงค์จะจัดตั้งกลุ่มบุคคลจากหลายฝ่ายเข้าด้วยกัน มีอำนาจ ที่แข็งแกร่งยิ่งขึ้น อีกกลุ่มหนึ่งพอ ๆ กับรัฐบาล⁴⁶

ดังนั้นกลุ่มบุคคลที่ได้มาร่วมตัวเป็นคณะราษฎรนั้น มีลักษณะดังกล่าวทั้งสิ้น โดยที่ประการแรกบรรดาผู้นำที่สำคัญในกลุ่มคณะราษฎรนั้น เกือบทั้งหมดมีพื้นฐานมาจากครอบครัว ที่เป็นข้าราชการ ซึ่งถือได้ว่าเป็นครอบครัวของคนในระดับชั้นกลางของสังคมในประเทศอยู่แล้ว

ประการที่สอง แม้ว่าบุคคลในคณะราษฎรบางคนจะมีได้มีพื้นฐานมาจาก ครอบครัวที่เป็นข้าราชการมาก่อน แต่ก็ได้รับราชการอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้ก่อนหน้าที่จะได้เข้าไปมี บทบาทในทางการเมือง

⁴⁴ สมุทฺร สุรักชยะ, การปฏิวัติไทย และรัฐประหารสมัย 2489-2507 (ธนบุรี: โรงพิมพ์สื่อสารการพิมพ์, 2507), หน้า 235-236.

⁴⁵ Gabriel A. Almond (Ed.), The Politics of the Developing Areas (Princeton: Princeton University Press, 1960), p. 128.

⁴⁶ Fred W. Riggs, Thailand: The Modernization of Bureaucratic Polity (Honolu: East-West Center Press, 1966), p. 215.

ประการสุดท้าย บรรดาบุคคลชั้นผู้นำของกลุ่มคณะราษฎรนั้น ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษามาจากประเทศตะวันตกมาแล้ว หรืออย่างน้อยก็ได้รับการศึกษาสูงตามมาตรฐานที่มีอยู่ในประเทศแล้วทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในลักษณะดังกล่าวนี้ ได้มีส่วนอยู่มากที่ได้เป็นจุดก่อให้เกิดการรวมตัวของผู้นำการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ คน ได้เข้ามาร่วมกันก่อตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น แต่ก็มีรอย "ร้าวฉาน" ในอุดมการณ์ทางการเมืองของบรรดาผู้นำในแต่ละฝ่ายที่อยู่ในคณะราษฎร โดยที่ทางฝ่ายทหารก็มีเหตุผลส่วนใหญ่เกิดมาจากความผิดหวังในเรื่องของทหารเอง และการดำเนินนโยบายของสมเด็จพระปกเกล้าฯ ด้วย ที่ทำให้ฝ่ายทหารเข้ามาร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. 2475⁴⁷ ดังนั้นในเวลาต่อมาจึงได้เกิดการแตกแยกกันขึ้นระหว่างฝ่ายทหารกับพลเรือน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ในเรื่องของการรวมตัวของคณะราษฎรแล้ว ผู้นำการเปลี่ยนแปลงก็มีข้อที่เหมือนกันอยู่ และต้องดำเนินไปในวิถีทางอย่างเดียวกัน "ในการร่วมกันกระทำการปฏิวัติ" โดยทั้งฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารต่างก็ตระหนักถึงความพยายามที่ไม่ยอมให้เกิดความรุนแรงในการปฏิวัติ และผลอันจะเกิดตามมา โดยสิ่งแรกที่คณะปฏิวัติดำเนินการภายหลังที่ได้อำนาจมาอย่างรวดเร็ว ก็คือ การออกคำสั่งให้ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนทำงานต่อไป โดยไม่หยุดชะงัก และทั้งสองฝ่ายต่างก็ยอมรับคำสั่งนี้ คณะปฏิวัติมิได้ทำให้กระทบกระเทือนถึงประชาชน หรือข้าราชการมากนัก มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยงานในระยะแรกของการปฏิวัติอยู่บ้าง แต่ตำแหน่งหลักของการบริหารในโครงสร้างของการปกครองมิได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก และมีได้เปลี่ยนคุณค่าหลักการที่ครอบคลุมพฤติกรรมของข้าราชการแต่อย่างใด⁴⁸

สำหรับพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นผู้นำสูงสุดของคณะราษฎรก็เป็นอีกบุคคลหนึ่งที่อยู่ในกรณีเช่นเดียวกับบรรดาสมาชิกของคณะราษฎรคนอื่น ๆ โดยในช่วงของการก่อตั้ง

⁴⁷ William of Siffin, The Thai Bureaucracy (Honolulu: East-West Center Press, 1966), p. 142.

⁴⁸ Ibid., p. 143.

คณะราษฎรไม่สามารถที่จะหาบุคคลใดมาเป็นผู้นำได้ ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละคนยังไม่มีความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่เพียงพอในการที่จะทำการปฏิวัติ ดังนั้น คณะราษฎรต้องเลือกบุคคลที่จะมาเป็นผู้นำที่สามารถนำพาคณะราษฎรกระทำการสำเร็จได้ นั่นก็คือ พระยานพลพยุหเสนา ซึ่งเป็นผู้ที่เปรียบพร้อมทั้งประสบการณ์ มีความรู้ความสามารถ ความซื่อสัตย์ และที่สำคัญ เป็น "ผู้อาวุโส" ในสายทหารบก โดยดำรงตำแหน่งรองจเรทหารบก ซึ่งถือได้ว่าเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญพอควรในกองทัพ และหากจะเปรียบเทียบกับบรรดาสมาชิกของกลุ่มคณะราษฎรคนอื่นแล้ว จะเห็นว่า "ไม่มีใครเลยที่มีความอาวุโสมากกว่าพระยาพลฯ" นอกจากนี้แล้วพระยาพลฯ ก็ได้รับการยอมรับจากบรรดาสมาชิกของคณะราษฎร ดังจะเห็นว่าในคราวการประชุมวางแผนการปฏิวัตินั้นที่ประชุมได้เลือกให้พระยาพลฯ เป็นผู้นำการปฏิวัติ ด้วยความเชื่อมั่นและศรัทธาในตัวของผู้นำคนนั้น

นับว่าคณะราษฎรได้ตัดสินใจเลือกผู้นำที่ถูกต้อง แม้ว่าตำแหน่งรองจเรทหารบก ซึ่งพระยาพลฯ ดำรงตำแหน่งอยู่นั้นจะไม่มีอำนาจบังคับบัญชาทหารเท่าใดนัก แต่ส่วนหนึ่งพระยาพลฯ อยู่ในสถานะที่บรรดาผู้นำคณะราษฎรคนอื่น ๆ เกรงใจ ทั้งนี้เนื่องจากมิได้เป็นผู้ที่มีประวัติเสื่อมเสียในการรับราชการ มีการศึกษาที่สูง ชำติตระกูลดี สามารถเป็นผู้นำและประสานสร้างความสามัคคีในบรรดาผู้นำคณะราษฎรได้ การปฏิวัติในครั้งนั้นประสบความสำเร็จ ก็เนื่องจากพระยาพลฯ มีภาวะผู้นำดังกล่าว และนำพาคณะราษฎรก้าวสู่วัตถุประสงค์และอุดมการณ์ที่ได้ตั้งเอาไว้

นอกจากนี้ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ เหตุใดพระยาพลฯ จึงรับอาสาเข้ามาเป็นผู้นำคณะราษฎรในการปฏิวัติในครั้งนี้ น่าจะไม่ใช่มาจากการชักชวนของบรรดาเครือญาติ เพื่อนฝูงหรือเพื่อนร่วมงานเท่านั้น แต่มูลเหตุที่เข้าร่วมน่าจะมาจากประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยคือ

1. การที่เป็นผู้ได้มีโอกาสไปรับการศึกษาในต่างประเทศ ได้พบเห็นความเจริญก้าวหน้า และการปกครองระบอบรัฐสภา ซึ่งฐานอำนาจมีอยู่ที่บุคคลเพียงคนเดียว คือ พระมหากษัตริย์จึงอาจมีความคิดว่า การปกครองในระบอบนี้น่าที่จะมีส่วนอย่างสำคัญในการที่จะนำประเทศไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับประเทศอื่น ได้ดีกว่าระบอบการปกครองแบบ

สมบูรณาญาสิทธิราชย์

2. พระยาพหลฯ เป็นนายทหารที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ เพียงคนเดียวเท่านั้น ที่ได้ถูกส่งตัวไปประจำการยังต่างจังหวัด ซึ่งตามปกติแล้วนายทหารที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศทุกคนจะได้รับการบรรจุอยู่ในกรมเสนาธิการหรือไม่ก็กรมจเรทหารบก อันเป็นกรมวิชาการบริหารและวางแผน ซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งสิ้น แต่เมื่อได้รับตำแหน่งให้ไปประจำยังกรมทหารปืนใหญ่ที่ 4 จังหวัดราชบุรี ทำให้เกิดความรู้สึกน้อยใจเป็นอย่างยิ่ง⁴⁹

3. ในการประชุมสภาภิบาลใหม่ของนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองทัพบก พระยาพหลฯ ได้เข้าร่วมประชุมอยู่ด้วย แต่ด้วยความมีอาวุโสน้อยข้อเสนอแนะและแนวความคิดเห็นในเรื่องเกี่ยวกับการปรับปรุงสมรรถภาพของกองทัพที่เสนอต่อที่ประชุมมักจะถูกคัดค้านและไม่ยอมรับ ดังเช่นกรณีเรื่องประชุมซื้อปืนใหญ่จากประเทศเซโกสโลวะเกีย⁵⁰

4. เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2475 พระยาพหลฯ ถูกลดตำแหน่งเป็นรองจเรทหารบก โดยมีได้มีความผิดประการใดเลยแต่เนื่องจากไม่มีตำแหน่งให้ ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนี้อาจก่อให้เกิดความไม่พอใจเป็นการส่วนตัวในระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

5. ได้มีกลุ่มนักเรียนต่างประเทศที่มีแนวความคิดและอุดมการณ์ร่วมกันที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่แล้วมาชักชวนจึงยอมเข้าร่วม และ "...โดยที่ท่านพระยาพหลฯ เป็นผู้มื่ออาวุโส จึงได้เทิดทูนให้ท่านเป็นหัวหน้า แต่การเตรียมการด้านการทหารนั้น พ.อ.พระยาทรงสุรเดช จอมพล ป. นิบูลสงคราม กับ พล.ร.อ.หลวงสินธุสงครามชัย เป็นผู้วางแผนร่วมกันตลอดมา..."⁵¹ แสดงให้เห็นว่าแนวความคิดนั้นสอดคล้องกับความเห็นของพระยาพหลฯ ที่น่าจะให้ออกาสแก่บุคคล ซึ่งแม้จะด้อยอาวุโสแต่มีความรู้ความสามารถได้ใช้ความรู้ความสามารถ

⁴⁹ กุศลลาบ สายประดิษฐ์, เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475, หน้า 36.

⁵⁰ นายสุตจินดา (นามแฝง), พระปกเกล้าฯ รัชนีกรประชาธิปไตย, อ่างแล้ว, หน้า 54.

⁵¹ บันทึกของ พล.โท. ประยูร ภมรมนตรี, อ่างใน นเรศ นโรปกรณ์, 100 ปี พระยาพหลฯ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2531), หน้า 76.

ให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้าง ซึ่งเหตุผลที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ ได้สอดคล้องกับคำกล่าวของพระยาฤทธิอัคเนย์ ที่ได้ให้ทัศนะในเรื่องนี้ว่า "...เข้าใจว่าเป็นผลสะท้อนมาจากภาวะการเงินของรัฐตกต่ำในครั้งนั้นด้วย กล่าวคือตามความเป็นจริงแล้ว พระยาพลฯ ควรจะได้เป็นนายพลในปีนั้น (2474) แต่กลับไม่ได้เป็น และถูกลดตำแหน่งจากตำแหน่งเดิม จเรทหารปืนใหญ่ลงมาเป็นรองจเรทหารบกด้วย..."⁵²

กล่าวโดยสรุป จะเห็นว่าพระยาพลพลยศเสนาได้เข้ามามีบทบาทในฐานะผู้นำของคณะราษฎรก็โดยได้รับทาบทามจากสมาชิกคณะราษฎร และในส่วนตัวของพระยาพลฯ นั้น น่าจะ ได้มีแนวความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่แล้วด้วย นอกจากนี้พระยาพลฯ ยังเป็นข้าราชการทหารชั้นผู้ใหญ่ มีความรู้ความสามารถ ชื่อสัตย์ รักการประนีประนอม และความสามัคคี สมาชิกคณะราษฎร จึง ได้ยกย่อง ให้เป็นผู้นำของกลุ่มคณะราษฎร ในการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

4.3.2 พฤติกรรมของพระยาพลพลยศเสนาในฐานะผู้นำคณะราษฎร

หลังการยึดอำนาจการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้แต่งตั้งให้ พ.อ.พระยาพลพลยศเสนา (พจน์ พหลโยธิน, 2430-2490) หัวหน้าคณะราษฎร, พ.อ.พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน, 2435-2487) และ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ, 2432-2509) เป็น "คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร" โดยมี พ.อ.พระยาพลฯ เป็นหัวหน้าสูงสุด มีอำนาจบังคับบัญชาข้าราชการทั่วไปฝ่ายพลเรือน และฝ่ายทหาร กล่าวได้ว่าการที่พระยาพลฯ ได้รับเกียรติและยกย่องในครั้งนั้นก็เนื่องจากมีความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ รวมทั้งมีอาวุโสในเรื่องของอายุ และหน้าที่ทหาร ทั้งนี้หากเปรียบเทียบกันระหว่างผู้นำคณะราษฎรสายทหารบกแล้ว พระยาพลฯ จะมีอายุมากที่สุด คือเกิดปี พ.ศ. 2430 ส่วนพระยาทรงสุรเดชเกิดปี พ.ศ. 2435 และพระยาฤทธิอัคเนย์ เกิดปี พ.ศ. 2432 และถ้าจะนิจารณาละเอียดลงไปตามลำดับชั้นและอาวุโส พบว่ายศในขณะนั้นนายพันเอก

⁵² เสถียร ศุภโสภณ, ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วัชรินทร์, 2509), หน้า 8-9.

นั้น นายพันเอกระดับ 1 ซึ่งถ้าได้รับการเลื่อนขั้นต่อไป ก็จะเป็นนายพลระดับ 3 มี 2 นาย คือ พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา และ พ.อ.พระยาเวทาสยานศิลปสิทธิ์ นายพันเอกระดับ 2 มี 6 นาย เช่น พ.อ.พระยาทรงสุรเดช, พ.อ.พระยาอภัยสงคราม และผู้บังคับการจังหวัดใหญ่ ทหารบกนครสวรรค์, นครราชสีมา ส่วนนายพันเอก ระดับ 3 มี 6 นาย เช่น พ.อ.พระยา ฤทธิอัคนย์, พ.อ.พระสิทธิ์เรืองเดชพล⁵³

ดังนั้นจากการเรียงลำดับอาวุโสเช่นนี้ จะเห็นได้ชัดว่าตามลำดับชั้นของ ผู้นำคณะราษฎรสายทหารทั้ง 3 คนนั้น พระยาพลฯเป็นผู้ที่มีความอาวุโสสูงสุดในฐานะผู้นำ "คณะราษฎร" และ "ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร" ย่อมที่จะต้องพยายามสร้างความสงบและให้ บ้านเมืองอยู่ในภาวะเป็นปกติโดยเร็ว ทั้งนี้พฤติกรรมในฐานะผู้นำการเมืองที่แสดง ในช่วงการ ปฏิวัติ เมื่อ 24 มิถุนายน 2475 นั้น พอจะสรุปได้ดังนี้

1. การชี้แจงถึงวัตถุประสงค์การปฏิวัติ หลังจากที่คณะราษฎรได้เข้ายึด อำนาจการปกครองจากผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (สมเด็จพระนครินทร์วรมินท) ได้เรียกประชุมเสนาบดี และปลัดทูลฉลองกระทรวงต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อปรึกษาหารือถึงกิจการที่ ต้องกระทำร่วมกัน และแจ้งวัตถุประสงค์ของการยึดอำนาจ โดยคณะราษฎรต้องการให้ประเทศ มีรัฐธรรมนูญการปกครองจากการประชุมในครั้งนั้น ได้ข้อสรุปตรงที่คณะเสนาบดีและปลัดทูลฉลองทุก กระทรวงจะต้องเชื่อฟังคณะราษฎร ในเรื่องวิธีการปฏิบัติราชการ⁵⁴ ทั้งนี้พระยาพลฯ ผู้นำ คณะราษฎรมุ่งหวังที่จะให้ประเทศอยู่ในภาวะสงบสุข มีความสามัคคีของชนในชาติโดยเร็วใน ส่วนของการปฏิบัติราชการแล้วต้องการให้ข้าราชการทุกส่วนอยู่ในความสงบ ปฏิบัติราชการเป็น ปกติเท่านั้น

⁵³"แจ้งความประธานคณะกรรมการราษฎร," ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 49, 6 กรกฎาคม 2475, หน้า 1281-1283.

⁵⁴"การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," ใน นาวิกศาสตร์, หน้า 1773-1784.

ในการประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมประชุมได้กล่าวว่า การปฏิวัติในครั้งนี้เป็นการกระทำที่รุนแรงเกินไป โดยเฉพาะการจับกุมเจ้านายมาคุมขังเอาไว้ อันเป็นการไม่แสดงคารวะ ซึ่งคำอภิปรายนี้สื่อให้เห็นถึงว่าคณะปฏิวัติไม่ได้นึกถึงบุญคุณบรรดาเจ้านายที่ซบเลียงมาตั้งแต่อดีต เมื่อเป็นไปทำนองนี้พระยาพหลฯ ได้ตอบคำถามว่า "...เท่าที่ได้กระทำลงไปแล้วนั้น เป็นวิธีโดยละม่อมที่สุดแล้ว จะทำวิธีใดที่ยอดเยียมกว่านั้นไม่ได้แล้ว..."⁵⁵ จากคำอภิปรายนี้แสดงให้เห็นว่าพระยาพหลฯ มีความเข้มแข็งและเด็ดขาด ที่จะสร้างความสามัคคีและความสงบสุขขึ้นโดยเร็ว

นอกจากนี้ พระยาพหลฯ มุ่งพยายามสร้างการยอมรับและแจ้งเรื่องการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศให้ต่างประเทศยอมรับโดยคณะราษฎร จะไม่กระทำการใด ๆ ให้กระทบกระเทือนชีวิตและทรัพย์สินของคนบังคับต่างประเทศเป็นอันขาด สัญญาทางพระราชไมตรีมีอยู่อย่างใดคงถือตามนั้นต่อไป⁵⁶ กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลภายในประเทศนั้นจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจกับต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อสร้างการยอมรับและให้มั่นใจว่า รัฐบาลจะยังคงมีสัมพันธอันดีเช่นตั้งรัฐบาลในระบอบเดิม การกระทำของพระยาพหลฯ ในฐานะผู้นำเช่นนี้เป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว ที่ไม่ต้องการให้ต่างประเทศเข้าแทรกแซงกิจการภายในได้

2. การเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ นิวัตพระนคร ภายหลังที่ยึดอำนาจการปกครองภายในประเทศได้นั้น พระยาพหลฯ ได้มีคำสั่งให้นาวาตรีหลวงศุภชลาศัย นายทหารเรือฝ่ายปฏิวัติเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เสด็จนิวัตพระนครเพื่อทรงเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบการปกครองแนวใหม่ต่อไป โดยในสาระที่

⁵⁵ ไทยน้อย (นามแฝง), พระยาพหล, หน้า 91.

⁵⁶ นเรศ นโรปรณ์, 100 ปี พระยาพหลฯ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2531), หน้า 146.

ปรากฏในหนังสือกราบบังคมทูลและประกาศคณะราษฎร⁵⁷ นั้น เป็นการยืนยันว่า คณะราษฎรได้ยึดอำนาจในพระนครได้แล้ว และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ถูกควบคุมตัวหลายพระองค์ ที่สำคัญก็คือ "ถ้าหากคณะราษฎรนี้ถูกทำร้ายด้วยประการใด ๆ ก็จะต้องทำร้ายเจ้านายที่ถูกจับกุมเป็นการตอบแทน" แจ้งความประสงค์ของคณะราษฎรคือ "เพื่อที่จะมีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน" ดังนั้นจึงเชิญพระองค์ "เสด็จกลับคืนสู่พระนคร และทรงเป็นกษัตริย์ต่อไป อยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งคณะราษฎรได้สร้างขึ้น ถ้าพระองค์ทรงตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในเวลาที่กำหนด คณะราษฎรก็จะได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน โดยเลือกเจ้านายพระองค์อื่นที่เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์" จากคำกราบบังคมทูลนี้พระองค์ได้ยอมรับที่จะเสด็จนิวัติพระนคร โดย "ยอมรับที่จะช่วยเป็นตัวเชิดเพื่อให้คมโครงการตั้งรัฐบาลให้เป็นรูปตามวิธีเปลี่ยนแปลงตั้งพระธรรมนูญโดยสะดวก"⁵⁸

การเสด็จนิวัติพระนครนั้น คณะราษฎรได้จัดขบวนรถไฟพิเศษ เพื่อให้ "สมพระเกียรติยศ" ในฐานะกษัตริย์ ทั้งนี้พระองค์ทรงยืนยันที่จะเสด็จ "โดยล้าลองไม่มีกองทหารตามเสด็จ"⁵⁹ หลังจากเสด็จถึงพระนครแล้ว พระองค์ได้ขอให้คณะราษฎรปล่อยตัวพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่คณะราษฎรควบคุมพระองค์ไว้ สมเด็จเจ้าฟ้าฯกรมวิเศษราชานุวัตติวงศ์และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุกาภาพ เป็น 2 พระองค์แรกที่ได้รับการปล่อยตัว เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน โดย "ให้สัตย์ปฏิญาณไว้ว่า ข้าพเจ้าจะไม่กระทำการใด ๆ อันจะพึงเป็นภัยแก่คณะราษฎรทั้งทางกายและวาจาใจ ถ้าข้าพเจ้าผิดคำปฏิญาณ ก็ขอให้คณะราษฎรจัดการแก่ข้าพเจ้าตามที่เห็นสมควร"⁶⁰ การให้สัตย์

⁵⁷ "ประกาศคณะราษฎร" อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทยสยาม," ใน นาวิกศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า 1754-1755.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1963-1964.

⁵⁹ "สำเนาวิทยุโทรเลขทหารเรือ" น.ต.หลวงศุภชลาศัย เรียน พ.อ.พระยานพลพหลุเสนา ผู้รักษาพระนคร อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทยสยาม," อ้างแล้ว, หน้า 165.

⁶⁰ กจช.สร. 0201:16/13, คำปฏิญาณต่อคณะราษฎร

ปฏิญาณนี้ ได้กระทำต่อหน้าพระพักตร์ของพระปกเกล้าฯ และต่อมาเจ้านายและบุคคลอื่น ๆ ก็ได้รับการปล่อยตัวจนหมดสิ้นตอนกลางเดือนกรกฎาคม

หากจะกล่าวไปแล้วการที่พระยาพลฯ ในฐานะผู้นำคณะราษฎรได้มีหนังสือกราบบังคมทูลให้พระปกเกล้าฯ เสด็จนิวัติพระนครนั้น น่าจะมาจากการที่มีอุดมการณ์ตั้งแต่เดิมว่าจะสถาปนาระบบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่แล้ว ซึ่งในกรณีนี้ถือได้ว่ามีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ แม้ว่าคำกราบบังคมทูลก่อนข้างจะ "แข็ง" และเป็นในเชิง "คำขู่" น่าจะมีสาเหตุจากการที่พระยาพลฯ และคณะราษฎรเป็นกลุ่มทหารชั้นกลางที่ยึดอำนาจเฉพาะในพระนครได้เท่านั้น ด้วยความที่เกรงว่าจะไม่ปลอดภัยต่อกลุ่มคณะราษฎรเอง และเกรงจะเกิดการนองเลือดเกิดขึ้น จึงจำต้องมีคำกราบบังคมทูลเช่นนั้น อย่างไรก็ตามเสียสิ่งที่ยืนยันว่า พระยาพลฯ ได้แสดงความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อราชวงศ์นั้นน่าจะมาจากได้ขอพระราชทานอภัยโทษต่อพระปกเกล้าฯ ในเวลาต่อมา ในทางตรงข้ามหากพระยาพลฯ ในฐานะผู้นำการปฏิวัติ ปฏิเสธที่จะให้พระปกเกล้าฯ ดำรงสถานะเป็นพระมหากษัตริย์ต่อไป ก็ย่อมจะทำได้ เนื่องจากได้ยึดอำนาจเอาไว้หมดแล้ว แต่ด้วยความจงรักภักดีต่อองค์พระประมุข จึงไม่ได้สถาปนาคณะอื่นขึ้นครองราชย์ และที่สำคัญก็คือสำหรับประเทศไทยไม่มีสักครั้งที่ยึดอำนาจพระมหากษัตริย์ถูกลบล้างด้วยการปฏิวัติยึดอำนาจเช่นนี้ พระยาพลฯ ในฐานะผู้นำที่มากด้วยประสบการณ์ย่อมเลือกกระทำในสิ่งที่ประชาชนทั่วประเทศยอมรับได้ นั่นคือ ไม่ริบแต่งตั้งพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ คงยืนยันที่จะเป็นพระปกเกล้าฯตามเดิม แน่แน่นอนซึ่งหากพระปกเกล้าฯ ตอบปฏิเสธแล้ว คณะราษฎรก็อาจสถาปนาคณะอื่นที่เป็นองค์รัชทายาทขึ้นครองราชย์ก็เป็นได้ แต่สถานการณ์เช่นนั้น ในฐานะผู้นำที่มีความซื่อสัตย์มากด้วยประสบการณ์ย่อมไม่เลือกเช่นนั้น เนื่องจากเกรงเกิดความไม่สงบในประเทศอื่นได้ หากฝ่ายรัฐบาลตามระบอบเก่ายืนยันที่จะต่อสู้เพื่อรักษาราชบัลลังก์ของพระปกเกล้าฯเอาไว้

3. การสร้างความชอบธรรมทางการเมือง พระยาพลฯ ในฐานะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารของคณะราษฎรได้แต่งตั้งผู้แทนคณะราษฎรเข้าเฝ้าพระปกเกล้าฯ เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือสำคัญ 2 ฉบับ คือ 1) พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2475 2) พระราชบัญญัติธรรมนูญ

การปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 สำหรับพระราชกำหนดนิรโทษกรรม^{๑๑} มีสาระสำคัญว่า "บรรดาการกระทำทั้งหลายทั้งสิ้นเหล่านั้นไม่ว่าของบุคคลใด ๆ ในคณะราษฎรนี้ ว่าเป็นการละเมิดบทกฎหมายใด ๆ ก็ดี ห้ามมิให้ถือว่าเป็นการละเมิดกฎหมายเลย" ได้รับการขอร้องจากผู้แทนคณะราษฎรให้ทรงลงพระปรมาภิไธยอย่างทันทีทันใด ซึ่งพระองค์ก็ทรงยอมตาม ขณะเดียวกัน คณะราษฎรก็ได้ยอมรับว่าการเปลี่ยนระบอบการปกครองด้วยการยึดอำนาจของคณะราษฎรนั้น ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น เพราะพระมหากษัตริย์ของระบอบเก่าทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า พระราชกำหนดที่ร่าง โดยคณะราษฎรนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการประนีประนอมทางการเมือง ระหว่างคณะราษฎรกับพระมหากษัตริย์ โดยมีข้อความที่ว่า "อันที่จริงการปกครองด้วยวิธีมีพระธรรมนูญการปกครองนี้ เราได้ดำริอยู่ก่อนแล้ว ที่ราษฎรคณะนี้กระทำมาเป็นการถูกต้องตามนิยมของเราด้วย"

นอกจากนี้ การเสนอพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน สยาม พ.ศ. 2475 นั้น ถือได้ว่าพระยาพหลฯเป็นผู้ที่ประนีประนอมอย่างมาก โดยที่ยอมให้พระปกเกล้าฯทรงตรวจดูก่อนทั้งนี้ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงเห็นว่า "ข้อความบางตอนในพระราชบัญญัติยังไม่เข้าใจดี"^{๑๒} ดังนั้น พระราชบัญญัติได้ถูกแก้ไขโดยพระปกเกล้าฯ และกลายเป็นพระราชบัญญัติฉบับชั่วคราว ทั้งนี้เพื่อจะได้มีการร่างฉบับถาวรต่อไป

อาจกล่าวได้ว่า การสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของพระยาพหลฯ นั้น เกิดจากการที่พระยาพหลฯได้การประนีประนอมกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในเรื่องการเสนอพระราชกำหนดนิรโทษกรรม และการเสนอธรรมนูญการปกครอง โดยที่พระราชกำหนด

^{๑๑}"พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินพุทธศักราช 2475," อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศไทย," ใน นาวิกศาสตร์ อ้างแล้ว, หน้า 1977-1980.

^{๑๒}"การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทย," ใน นาวิกศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า 1977.

นิโทษกรรมนั้น จะเป็นหลักประกันอย่างหนึ่งที่พระยาพลฯ จะต้องกระทำในทันที ด้วยเป็นกฎหมายที่แสดงให้เห็นว่าการปฏิวัติครั้งนี้ เป็นสิ่งที่ถูกต้อง ซึ่งหากพิจารณาแล้วจะพบว่า การสร้างความชอบให้กับกลุ่มคณะราษฎรของพระยาพลฯ ได้อาศัยความเด็ดขาดทางการเมืองที่จะให้มีการยอมรับรัฐบาลชั่วคราวของคณะราษฎร ทั้งนี้ก็ได้รับการสนองตอบโดย ร.7 ในทันที สำหรับความชอบธรรมในเรื่องธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน กล่าวได้ว่าเกิดจากการประนีประนอมที่พบกันครั้งทางระหว่างฝ่ายคณะราษฎรที่มีพระยาพลฯ เป็นผู้นำกับฝ่ายพระมหากษัตริย์ โดยที่พระยาพลฯ ยินดีที่จะให้พระปกเกล้าฯ ได้ใช้เวลาในการพิจารณาไตร่ตรองร่างธรรมนูญดังกล่าว และพระยาพลฯ ในฐานะผู้นำยอมรับได้อาศัยความรอบคอบ และประสบการณ์ เพื่อที่จะให้ธรรมนูญการปกครองฉบับดังกล่าว มีความเหมาะสมในการบริหารชาติบ้านเมือง โดยยอมรับการวิจารณ์จากพระปกเกล้าฯ และยินดีที่จะให้มีการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่เมื่อบ้านเมืองสงบมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป พฤติกรรมที่พระยาพลฯ แสดงออกมาไม่ว่าจะเป็นการชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของการปฏิวัติ การอัญเชิญพระปกเกล้าฯ เสด็จนิวัตพระนคร, และการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองนั้น พระยาพลฯ ได้อาศัยความผ่อนคลายเป็นประนีประนอมในลักษณะส่วนตัว และอาศัยประสบการณ์ที่เปรียบพร้อมในลักษณะของการเป็นผู้นำเข้าดำเนินการ ทั้งนี้ได้ยอมรับความคิดเห็นจากหลายฝ่ายอันแสดงถึงการเป็นผู้นำที่เป็นประชาธิปไตย แม้ว่าพระยาพลฯ จะสามารถที่จะดำเนินการทางการเมืองในลักษณะที่ใช้อัตตาของตนเป็นเครื่องตัดสินก็ยอมทำได้ เพราะฉะนั้นอำนาจทางการเมืองทุกฝ่ายได้ชั่งกับตนอยู่แล้ว แต่ด้วยความซื่อสัตย์ต่อราชบัลลังก์ จึงมีการประนีประนอมทางการเมืองเกิดขึ้น ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมของพระยาพลฯ ในครั้งนี้ คณะราษฎรได้เข้ามามีอำนาจ และบทบาททางการเมืองที่ชอบธรรมในกาลต่อมา

4.4 บทบาททางการเมืองของพระยาพลพลพยุหเสนา ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

การปฏิวัติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ถือเป็น การปฏิวัติประเทศไทยได้สำเร็จเป็นครั้งแรก การเมืองไทยในระบอบใหม่ได้ถือกำเนิดขึ้น คณะราษฎรได้กลายมาเป็นปัจจัยใหม่ที่เข้าไปมีความสัมพันธ์ ทั้งด้านประนีประนอมและขัดแย้งกับกลุ่มต่าง ๆ อันได้แก่ กลุ่มเจ้านาย, กลุ่มข้าราชการอาวุโส และกลุ่มทหารในสายและระดับต่าง ๆ กล่าวได้ว่าการประนีประนอม

ระหว่างพระปกเกล้าฯ และคณะราษฎรเป็นการประนีประนอมครั้งสำคัญ โดยพระปกเกล้าฯ ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว เมื่อ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ทั้งนี้สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ อำนาจอธิปไตยถูกแบ่งเป็น 4 ทาง คือ ฝ่ายกษัตริย์ ฝ่ายสภา ฝ่ายบริหาร และตุลาการ โดยผู้นำคณะราษฎรได้สถาปนาให้ฝ่ายสภามีอำนาจสูงสุด เสมือนเป็นผู้ควบคุม "เจตนาารมณ์" ของ "การปฏิวัติ" ฝ่ายบริหารไม่มีอำนาจยุบสภา หากแต่ต้องขึ้นต่อสภา และรับแนวนโยบายตลอดจนความริเริ่มใด ๆ จากสภาไปปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม โครงสร้างทางการเมืองดังกล่าวได้ระบุว่าเป็น "การชั่วคราว" ซึ่งหมายความว่า จะต้องมีการแก้ไข ทบทวน และร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้เป็นการถาวรต่อไป

ดังนั้น จึงกลายมาเป็นประเด็นที่ว่าบทบาทของพระยาพหลฯ ในช่วงหลังการปฏิวัตินี้ จะเป็นในลักษณะเช่นใด ในฐานะผู้นำการเมืองของไทย

4.4.1 พระยาพหลฯ เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก

ตามธรรมนูญการปกครองฉบับชั่วคราวนั้น ระบุว่าต้องมีสภาผู้แทนราษฎร ดังนั้น จึงมีการแต่งตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวชั้น จำนวน 70 คน เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เมื่อพิจารณารายชื่อแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นสมาชิกคณะราษฎร 33 คน เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในระดับเจ้าพระยา จนกระทั่งถึงหลวง รวม 32 คน ที่เหลืออีก 5 คน เป็นกลุ่มคนที่ไม่ได้อยู่ในระบอบราชการ แต่นิยมระบอบการปกครองแบบใหม่ ได้แก่ นายมานิต วสุวัต นายจรูญ ณ บางช้าง นายเนตร พูนวิวัฒน์ นายมังกร สามเสน และนายชุนใช้ ฟูตระกูล⁶³ กล่าวได้ว่าคณะราษฎรไม่ได้ควบคุมสภาชั่วคราวโดยตรงทั้งหมด หากแต่มีการขยายแนวร่วมไปประสานกับข้าราชการ และนายทหารอาวุโส และดึงคนกลางของยุคสมัยให้เข้ามาหนุนระบอบใหม่ด้วย

⁶³ ตูรายชื่อโดยรายละเอียดได้ที่ ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (กรุงเทพฯ : ช.ชุมนุมช่าง, 2517), หน้า 40.

ในการประชุมครั้งนี้เดิมพระยาพลไม่ได้เข้าเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้วย แต่ทว่าพระยาวิจิตรชลธีได้แจ้งว่าป่วยไม่สามารถเข้ารับตำแหน่งได้ พระยาประมวลวิชาญล จึงเสนอให้พระยาพลฯ เข้าเป็นสมาชิกสภาแทน ในส่วนของพระยาพลฯ นั้นได้กล่าวว่า "...ไม่ปรารถนาในข้อนี้มาแต่ไร ๆ เลยหวังเพียงแต่จะตากกางให้เพื่อประโยชน์ของราษฎร 12 ล้านคน..." แต่สมาชิกท่านอื่นได้คัดค้านและขอให้รับตำแหน่ง ดังนั้นพระยาพลฯ จึงยอมรับการเข้าเป็นสมาชิกสภาในที่สุด ในที่ประชุมคราวเดียวกันนั้น ได้มีการพิจารณาผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งประธานกรรมการราษฎร ซึ่งที่ถูกต้องน่าจะเป็นพระยาพลที่จะดำรงตำแหน่งนี้ แต่ทว่าไม่มีความประสงค์ที่จะดำรงตำแหน่งดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่มักใหญ่ใฝ่สูงในตำแหน่งทางการเมือง โดยจากการที่ไม่มีชื่อเป็นผู้แทนราษฎรชั่วคราวตั้งแต่ต้น และผู้ที่เป็นประธานกรรมการราษฎร ได้ตามธรรมนูญปกครองฉบับชั่วคราวระบุว่า "ต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร" เท่านั้น จึงหมายความว่า "พระยาพลฯ ต้องการปลีกตัวจากทางการเมือง" ในกรณีนี้ น่าจะวิเคราะห์ได้ว่า พระยาพลฯ ไม่ได้หวังยศ หวังตำแหน่งจากการกระทำการปฏิวัติเท่าใดนัก แต่ที่ต้งยอมรับเป็นสมาชิกสภา ก็เพราะได้รับการร้องขอ อย่งไรก็ตาม พระยาพลฯ ได้เสนอให้พระองค์เจ้าบรมเทศดำรงตำแหน่งประธานกรรมการราษฎร ซึ่งความเห็นนี้ไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกคณะราษฎร ในประเด็นนี้ในฐานะผู้นำคณะราษฎรย่อมถือเป็นการเสียเกียรติที่ความคิดเห็นไม่ได้ถูกยอมรับ แต่ด้วยน้ำใจประชาธิปไตย รักการประนีประนอม ไม่ต้องการให้เกิดการแตกความสามัคคีในกลุ่มคณะราษฎร จึงยินยอมตามความเห็นของสมาชิกคณะราษฎรส่วนใหญ่ ดังนั้น พระยามโนปกรณ์นิติธาดาจึงได้รับการเสนอชื่อเป็นประธานกรรมการราษฎร และเป็นทางเลือกอันเนื่องมาจากพระยาพลฯ ไม่ยอมรับตำแหน่งดังกล่าว อีกทั้ง ผู้นำฝ่ายพลเรือนของคณะราษฎร คือ หลวงประดิษฐมนูธรรมให้คำรับรองว่า พระยามโนปกรณ์นิติธาดานิยมระบอบใหม่ มีชื่อเสียงอย่างมาก ในหมึกนักเรียนกฎหมายว่า "กล้าตัดสินใจโดยมิได้เกรงกลัวอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์"^{๑๔} หากจะพิจารณาในเรื่องอาวุโสใน พ.ศ. 2475 ผู้มี

^{๑๔} ปรีดี พนมยงค์, จงพิทักษ์เจตนาารมภ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม (กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2516), หน้า 9.

อาวุโสมากที่สุดในการประชุม คือ พระยาพหลฯ มีอายุ 45 ปี ผู้นำคณะราษฎรสายพลเรือนมีอายุ 32 ปี ได้เลือกพระยามโนฯ ซึ่งมีอายุ 48 ปี มาเป็นประธานกรรมการราษฎร น่าจะวิเคราะห์ได้ว่า พระยามโนฯ มีอาวุโสมากกว่า อีกทั้งพระยาพหลฯ ก็ไม่ปรารถนาที่จะดำรงตำแหน่งนี้อยู่แล้ว และผู้นำคณะราษฎรก็เกรงการแก่งแย่งอำนาจกันเอง และต้องการดึงเอาข้าราชการอาวุโสเข้ามาร่วมทำงานสนับสนุนระบอบการปกครองแนวใหม่

การประชุมคราวเดียวกันนี้ พระยาพหลฯ ได้รับเลือกให้เป็นกรรมการราษฎรคนหนึ่ง ในรัฐบาลของพระยามโนฯ อันถือได้ว่าเป็นรัฐบาลชุดที่ 1 ของไทย รัฐบาลชุดนี้ประกอบด้วยกรรมการราษฎร 14 คน แบ่งเป็นสายสมาชิกคณะราษฎร 10 คน แบ่งเป็นสายทหาร 6 คน พลเรือน 4 คน ที่เหลืออีก 4 คน เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกคณะราษฎร ได้แก่ พระยาปรีชาชลยุทธ พระยาศรีวิสารวาจา พระยาประมวลิวิชานูล และหลวงเดชสหกรณ์

สำหรับบทบาทของสภาผู้แทนราษฎรชั่วคราวชุดนั้นจะต้องรับทำคือ "การร่างรัฐธรรมนูญ" โดยมีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ขึ้น ในวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ในบรรดาอนุกรรมการจำนวน 7 คน และต่อมาเพิ่มขึ้นอีก 2 คน มีเพียงหลวงประดิษฐมนูธรรมคนเดียวเท่านั้นที่เป็นสมาชิกคณะราษฎร และเป็นคนเดียวที่ศึกษากฎหมายแบบฝรั่งเศส และเป็นผู้มีอายุน้อยที่สุดในคณะอนุกรรมการด้วย^{๑๕} นอกนั้นล้วนเป็นผู้มีวิทยุคดีและคุณวุฒิที่อาวุโส นอกจากนี้ยังมีภูมิหลังที่ศึกษากฎหมายจากอังกฤษ ซึ่งภายหลังได้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น ดังนั้น ในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญของคณะอนุกรรมการฯ และการพิจารณาร่างของสภาผู้แทนราษฎร พบว่ามีลักษณะการประนีประนอมต่อกันระหว่างคณะราษฎร ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และพระมหากษัตริย์อยู่ตลอดเวลา พระยาพหลฯ ผู้นำคณะราษฎรได้กล่าวในสภาผู้แทนราษฎรแสดงเจตจำนงในฐานะผู้นำ ซึ่งระบอบใหม่ว่า

^{๑๕} ประเสารัฐ ปัทมะสุคนธ์, "รายชื่อคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ" อ้างแล้ว, หน้า 28 และ 38.

"เป็นหน้าที่ที่ข้าพเจ้าจะรักษาความสามัคคีระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อยสามัคคีระหว่างเจ้านาย และพวกเราที่ได้มานั่งประชุม"⁶⁶ จะเห็นได้ว่าในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญนั้น พระยาพหลฯ ได้พยายามที่จะสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบใหม่ กล่าวได้ว่าเป็นคุณสมบัติประจำตัวของพระยาพหลฯอยู่แล้วที่รักความสามัคคีไม่ให้เกิดความขัดแย้งกันเกิดขึ้น

นอกจากนี้ในการประชุมสภาเห็นได้ว่าการพิจารณาถึงคำว่า "กรรมการราษฎร, คณะกรรมการราษฎร และประธานคณะกรรมการราษฎร" โดยที่พระปกเกล้าฯ ทรงไม่เห็นด้วยกับ 3 คำนี้ เนื่องจาก "เป็นคำที่ไม่เหมาะสมและไม่ค่อยจะถูกเรื่องตามราชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ"⁶⁷ พระยาพหลฯ ได้แสดงออกด้วยพฤติกรรมที่พยายามประนีประนอมกับพระมหากษัตริย์ หรือเลือกข้างคณะราษฎรอยู่เสมอโดยพยายามชี้แจงแก่ที่ประชุมสภาว่า "...ตามความสมัครใจแล้ว อยากจะใช้คำเก่า เพราะเป็นคำที่พูดจาดี และมีอยู่แล้ว ส่วนคำใหม่ที่พระราชทานลงมานั้น รู้สึกว่าเรียกยากอีกทั้งเป็นคำที่ไม่เคยได้ยินมา คือ คำว่า รัฐมนตรีสภา..."⁶⁸ สำหรับพระยาพหลฯ นั้นได้ถือว่าเป็นผู้มีจิตใจที่ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เสมอ โดยได้กล่าวถึงเรื่อง การเรียงลำดับการประกาศชื่อบุคคลแทนการเรียงตามลำดับบรรดาศักดิ์ ว่า "...เรื่องนี้ข้าพเจ้าไม่ได้ถือยศถือศักดิ์อะไร เราเสมอกัน แต่ประเทศเราเป็นราชาธิปไตย เราย่อมเคารพและสักการะผู้มีเกียรติยศสูง เพราะฉะนั้นที่เราจะขอเวนคืนตำแหน่งไม่ได้ ดูเป็นที่จ้องทอง พระเจ้าแผ่นดินจะทรงเห็นว่าผู้นั้นเป็นผู้จ้องทอง ต่อไปเรื่องบรรดาศักดิ์จะค่อยหายไป ถ้าไม่ตั้งขึ้นใหม่ แต่เมื่อตั้งแล้วบอกว่าจะไม่ดูน่าเกลียด ชื่อนี้ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยแต่ความเสมอภาคคงมีอยู่ในใจ แต่จะทำอย่างไรเมื่อพระราชทานบรรดาศักดิ์แล้วต้องรับ โดยความเคารพและสักการะที่จะมาโยนทิ้งเสียหรือส่งคืนดูน่าเกลียด..."⁶⁹

⁶⁶ รง.ส. ครั้งที่ 42/2475, 29 พฤศจิกายน 2475.

⁶⁷ รง.ส. ครั้งที่ 34/2475 (วิสามัญ), 16 พฤศจิกายน 2475.

⁶⁸ รง.ส. ครั้งที่ 41/2475, 28 พฤศจิกายน 2475.

⁶⁹ รง.ส. ครั้งที่ 36/2475, 25 พฤศจิกายน 2475.

กล่าวโดยสรุปจะพบว่า การเข้าดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชั่วคราวของพระยาพหลฯนั้น ไม่ได้เป็นความประสงค์ของเจ้าตัวเอง หากแต่ว่าบรรดาสมาชิกสภานั้น ได้พิจารณาว่า พระยาพหลฯเป็นผู้นำ มีความอาวุโส จึงน่าที่จะเป็นผู้นำของคณะราษฎรในสภาผู้แทนราษฎรด้วย ซึ่งพฤติกรรมของพระยาพหลฯก็ได้แสดงออกมาถึงการเป็นผู้รักความสามัคคี ประนีประนอมซื่อสัตย์จงรักภักดี มีศรัทธาในการนำโดยพยายามที่รับผิดชอบต่อความเจริญก้าวหน้าของคณะราษฎรในการมุ่งไปสู่อุดมการณ์ของคณะตั้งแต่เริ่มต้น พฤติกรรมที่พระยาพหลฯแสดงออกเหล่านี้เอง ทำให้ได้รับเลือกเป็นกรรมการราษฎรในคณะรัฐบาลชุดแรกของไทย ทั้งที่เจ้าตัวไม่ค่อยเต็มใจเท่าใดนัก

4.4.2 พระยาพหลพลพยุหเสนาปรับปรุงกองทัพ

การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั้น กล่าวได้ว่าเป็นผลจากการที่นายทหารคณะราษฎร มองว่า กองทัพมีความเฉื่อยชาและมีความไร้ประสิทธิภาพของการปกครองในระบอบเก่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนากองทัพได้ถูกปิดกั้น โดยระบอบเก่าที่มีพระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอันสูงสุด และครอบงำการบริหารประเทศและกองทัพ โดยเจ้านายจำนวนไม่กี่พระองค์ ดังนั้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้ว นายทหารคนสำคัญของคณะราษฎร ได้กระทำการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกองทัพขึ้น ในส่วนนี้จะกล่าวถึงบทบาทของพระยาพหลฯในฐานะผู้นำคณะราษฎร ที่มีต่อการปรับปรุงกองทัพ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครั้งนี้ทำให้ พระยาพหลฯได้เข้ามามีบทบาทที่สำคัญทางการเมืองของไทยในเวลาต่อมา

เมื่อการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ได้มอบอำนาจบังคับบัญชาสูงสุดให้แก่สภาผู้แทนราษฎร และถัดมาสภาก็ได้เลือกได้พระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นประธานคณะกรรมการราษฎร หรือหัวหน้าฝ่ายบริหารและในวันเดียวกันนั้นเอง พระยามโนปกรณนิติธาดาก็ได้ลงนามแต่งตั้งให้ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็น "ผู้บังคับทหารรักษาพระนคร" มีอำนาจบังคับบัญชา

ดูแลด้านการทหารจนกว่าจะมีคำสั่งของประธานคณะกรรมการราษฎรเป็นอย่างอื่น⁷⁰

พ.อ.พระยาพลพลยศเสนา ในฐานะผู้บังคับทหารรักษาพระนคร ได้เสนอให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกองทัพขึ้น⁷¹ ทั้งนี้ด้วยเหตุผล "เพื่อให้กิจการป้องกันพระราชอาณาจักรประสานกันดี ขึ้นตามสมควรแก่กาลสมัย"⁷² ตลอดจนยุบลดทอนฐานะหน่วยงานบางหน่วยโดยการปลดนายทหาร ทั้งนี้ "เพื่อสะดวกแก่การปฏิบัติราชการและอื่น ๆ"⁷³

ดังนั้นในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2475 ก็ได้มีการปลดนายทหารชั้นผู้ใหญ่ 41 นาย ในจำนวนนี้เป็นเจ้านาย 8 พระองค์ และแนวนโยบายของพระยาพลฯ และผู้นำคณะราษฎรฝ่ายทหารตอนนั้น ดูเหมือนว่าต้องการจัดกองทัพให้มีขนาดเล็กลง และผู้บังคับบัญชาชั้นสูงสุดเป็นนายทหารระดับนายพันเอก⁷⁴ แต่ในทางปฏิบัติผู้นำคณะราษฎรก็ไม่อาจจำกัดบทบาทนายทหารชั้นผู้ใหญ่ ที่เหลือจากการถูกปลดได้ทั้งหมด อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ส่วนตัวอย่างหนึ่งกำลังอำนาจของแต่ละบุคคลที่มีอยู่อย่างหนึ่งและการถือโอกาสแสวงหาผู้สนับสนุนกลุ่มใหม่ของ

⁷⁰ กจช. สร. 0201.16/21 คำสั่งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารคราวเปลี่ยนแปลงการปกครอง และ "หนังสือพระยามโนปกรณนิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร เรียบน พล.ต.พระยาประเสริฐรัฐสงคราม ลงวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475" อ้างในการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม, ใน นาวิกศาสตร์ 15:10 (กันยายน 2475), หน้า 2176-2177.

⁷¹ ไทยน้อย (นามแฝง), พระยาพล, หน้า 126.

⁷² "ประกาศรวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 48, 8 พฤศจิกายน 2474, หน้า 394.

⁷³ "ข่าวทหารบก" ใน ยุทธโศภ 40:6 (มีนาคม, 2474), หน้า 1715.

⁷⁴ ประยูร ภมรมนตรี, บันทึกการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2517), หน้า 72-75 และปรีดี พนมยงค์, จดพิทักษ์เจตนาารมณั้ประชาธิปไตย สมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม, อ้างแล้ว, หน้า 7-8.

พระยามโนปกรณนิติธาดาอีกอย่างหนึ่ง เช่น พลเรือโทพระยาราชาวงษ์สัน พลเรือตรีพระยาปริชา
 ชลยุทธ พลตรีพระยาประเสวีรัฐสงคราม พลเรือตรีพระยาพิชัยสงคราม และพันเอกพระยา
 ศรีสิทธิสงคราม เป็นนายทหารอาวุโส ที่ยังคงมีบทบาทต่อเนื่องในระบอบใหม่ และมีความใกล้ชิด
 ไปในทางเป็นกลุ่มของพระยามโนปกรณนิติธาดา กับ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชมากกว่าผู้นำ
 คณะราษฎรสายทหารคนอื่น ๆ ตัวอย่างหลายประการที่ชี้ว่ามีการรวมตัวเป็นกลุ่มการเมืองใน
 ระหว่างข้าราชการอาวุโสกับนายทหารชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้ เช่น พลเรือโทพระยาราชาวงษ์สัน ซึ่ง
 เป็นพี่ชายหลวงสินธุ์สงครามชัย (ผู้นำคณะราษฎรสายทหารเรือ) ได้เข้าร่วมในคณะกรรมการ
 ร่างรัฐธรรมนูญ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และเป็นคณะกรรมการพิจารณาเค้าโครง
 เศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่ง โดยรวมทั้งหมดคือการสนับสนุนฐานอำนาจของพระยามโนปกรณนิติธาดา
 อย่างเห็นได้ชัด พันเอกพระยาศรีสิทธิสงคราม เป็นเพื่อนสนิทพระยาพลพลยุทธเสนา เคยได้
 รับการทาบทามให้เข้าร่วมในคณะราษฎร แต่เจ้าตัวปฏิเสธได้ดำรงตำแหน่งต่อมาในกองทัพ
 และได้ถูกเสนอชื่อพร้อมกับ พลตรีพระยาชัยสงคราม โดยพระยามโนปกรณนิติธาดา ให้เข้าดำรง
 ตำแหน่งแทนพระยาพลพลยุทธเสนากับพระยาทรงสุรเดช เมื่อคราว "สี่ทหารเรือ" ของ
 คณะราษฎรลาออกในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2476 เป็นต้น

การบรรจุนายทหารเข้าสู่ตำแหน่งในโครงสร้างใหม่ของกองทัพบกและ
 ทหารเรื่อนั้น นายทหารคณะราษฎรทั้งสายทหารบก และทหารเรือส่วนใหญ่ ส่วนใหญ่ได้รับการ
 บรรจุในฝ่ายพลรบตามสายที่ตนสังกัดอยู่ สำหรับพระยาพลพลด้วยความเป็นผู้อาวุโสในคณะราษฎร
 เป็นผู้บัญชาการทหารบก ส่วนนายทหารคณะราษฎรอื่น ๆ เข้าสังกัดในฝ่ายพลรบหรือในสายบังคับ
 บัญชาของผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ โดยนายทหารคณะราษฎรชั้นผู้ใหญ่เข้ามาคุมใน
 ระดับเจ้ากรมเกือบทั้งหมด ได้แก่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่าย
 ยุทธการ (เสนาธิการทหารบก) และรั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก, พ.ท.พระประศาสน์
 พิทยายุทธ เป็นเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ เป็นผู้บังคับทหารปืนใหญ่
 เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าคณะราษฎรสายทหารบกมีการจัดกลุ่มค่อนข้างชัดเจน โดยแบ่ง
 เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่นำโดย พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และกลุ่ม

นายทหารชั้นผู้น้อย ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด นำโดย พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณา 2 กลุ่มใหญ่ๆ จะเห็นว่าตำแหน่งบังคับบัญชาสายรบระดับสูงนั้น นายทหารคณะราษฎรชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้ยึดกุมได้ ส่วนในระดับคุมกำลังกองพันนายทหารคณะราษฎรชั้นผู้น้อยเป็นผู้ยึดกุมไว้รวม 5 กองพัน คือ ทหารราบ 2 กองพัน ทหารม้า 1 กองพัน และทหารปืนใหญ่ 2 กองพัน ทั้ง 5 กองพันนี้ ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ และถือได้ว่าคณะราษฎรได้คุมอำนาจกองทัพบกไว้หมด เนื่องจากกรุงเทพฯ ถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ โดยมีผู้กล่าวว่า "สำหรับกองทัพแล้ว กรุงเทพฯ เป็นหัวใจของเรา เพราะ เป็นเมืองหลวงที่ตั้งของรัฐบาล เป็นจุดสำคัญในทางยุทธศาสตร์ เพราะกำลังทหารของประเทศ ตลอดจนเครื่องใช้ไม้สอย และเสบียงอาหารรวมอยู่เกือบทั้งสิ้น ฉะนั้นข้าศึกคงมุ่งอยู่แต่ที่กรุงเทพฯ แห่งเดียวเท่านั้น..."⁷⁵ และจากประสบการณ์ของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั้น ก็เพียงแต่ควบคุมนายทหารระดับสูง และกองพันทหารที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ไว้เท่านั้นก็ประสบความสำเร็จแล้ว

สิ่งที่น่าพิจารณาในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของกองทัพครั้งนี้ โดยภาพรวมนั้น กล่าวได้ว่าคณะราษฎรได้คุมอำนาจกองทัพบกไว้อย่างหนาแน่น แต่ส่วนย่อยก็คือมีการขยายตัวในการคุมกำลังกองพันทหารของสาย พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และอาจจะกล่าวได้ว่าถึงแม้ พ.อ.พระยาพลพลยุทธเสนาเป็นผู้บัญชาการทหารบก และพ.อ.พระยาทรงสุรเดช เป็นเสนาธิการทหารบก แต่ในสภาพความเป็นจริงบุคคลทั้งสองต่างไม่ได้ไว้นใจกัน หลังจากยึดอำนาจในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้แล้ว อันเนื่องมาจากแนวความคิดในการปรับปรุงกองทัพที่แตกต่างกัน รวมทั้งจากการที่นายทหารรุ่นหนุ่มของคณะราษฎรต่างแข่งขันกันในเรื่องอำนาจอยู่ด้วย⁷⁶ ผลของเรื่องนี้ทำให้นายทหารชั้นผู้ใหญ่ดังกล่าวสามารถสร้างดุลย์ทางอำนาจได้ใหม่ มีผลทำให้กลุ่มพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นผู้กำหนดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

⁷⁵ หลวงสุรภูมิจิตร, ความรู้ทั่วไปในการทหาร (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 2482), หน้า 306.

⁷⁶ ประยูร ภมรมนตรี, บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475, อ่างแล้ว, หน้า 88.

ในช่วงปลายพ.ศ. 2475 และต้นปี พ.ศ. 2476 ได้มากกว่าผู้นำคณะราษฎร

สำหรับ พ.อ.พระยาพลพลยศเสนา ได้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ด้วยอาวุโสชั้น หากจะวิเคราะห์ในเรื่องฐานอำนาจของพระยาพลพลยศเสนานั้นน่าจะอยู่ตรงที่กลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อยที่นำโดย พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งไม่ค่อยชอบพอกับ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชมากนัก อันเนื่องมาจากสาเหตุที่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ได้มีคำสั่งให้ยุบเลิกโรงเรียนเสนาธิการทหารบก และสั่งทำลายตำราเรียนวิชาทหารของโรงเรียนนี้ เรียกได้ว่าเป็นการ "เอาไฟเผากองพัน"⁷⁷ ซึ่งทำให้บรรดานายทหารชั้นผู้น้อยของคณะราษฎรที่สำเร็จจากโรงเรียนนี้ไม่พอใจ โดยเฉพาะ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม

นอกจากนี้ในลักษณะส่วนตัวของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชนั้น "ค่อนข้างจะแข็งกร้าว ชอบตู่ตักนายทหารชั้นผู้น้อยอยู่เสมอ"⁷⁸ ดังนั้นผลของคำสั่ง "เอาไฟเผากองพัน" และบุคลิกส่วนตัวของพระยาทรงสุรเดชนั่นเอง ทำให้เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มนายทหารคณะราษฎรชั้นผู้น้อยที่จบจากโรงเรียนนี้ตลอดมา

กล่าวโดยสรุป พ.อ.พระยาพลพลยศเสนา ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างของกองทัพ ด้วยการนำนายทหารคณะราษฎรทั้งทหารบกและทหารเรือ เข้ายึดอำนาจกองทัพไว้เกือบทั้งหมด พระยาพลพลยศเสนา เป็นนายพันเอกระดับ 1 ถือได้ว่าเป็นผู้มีอาวุโสสูงสุดของผู้นำสายทหารบกของคณะราษฎร ได้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกอันเป็นตำแหน่งที่สำคัญในกองทัพบก และอาจจะกล่าวได้ว่า ฐานอำนาจของพระยาพลพลยศเสนา น่าจะอยู่ที่การสนับสนุนจากกลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อย ที่นำโดย พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ทั้งนี้เนื่องจากบุคลิกของพระยาพลฯ ที่เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน รักความสามัคคีเป็นผู้มีประสบการณ์ในการทำงาน

⁷⁷ เฟิงอ้าง, หน้า 73-74.

⁷⁸ เสือทอง ศุภโสภณ, ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ (พระนคร : วัชรินทร์การพิมพ์, 2514), หน้า 15.

โอบอ้อมอารีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา มีความซื่อสัตย์ในหน้าที่และอุดมการณ์ของตน จากคุณลักษณะผู้นำของพระยาพลพลยุทธเสนาเช่นนี้เองทำให้ได้รับการยกย่องและเชิดชูจากนายทหารคณะราษฎรชั้นผู้น้อย โดยยอมรับด้วยความเต็มใจ ในอำนาจและการตัดสินใจ ของพ.อ.พระยาพลฯ ทั้งนี้เพื่อสร้างความเอ็นดู ความเมตตาปราณีและความโปรดปรานจากผู้นำนั้นเป็นช่องทางไปสู่ความสำเร็จในชีวิตของตนในที่สุด ผลจากการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างของกองทัพนั้น ทำให้นายทหารคณะราษฎรที่นำ โดยพระยาพลพลยุทธเสนา เข้าคุมอำนาจกองทัพไว้ได้ทั้งหมด

4.5 ความขัดแย้งของรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา กับคณะราษฎร

การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 คณะราษฎร ได้กลายเป็นกลุ่มที่มีอำนาจและอิทธิพลในทางการเมืองของประเทศ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญเป็นเพียงการเริ่มต้นเท่านั้น คณะราษฎรมีความกลัวที่จะถูกต่อต้านจากพระมหากษัตริย์ คณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้า ทั้งทหารและพลเรือนที่ถูกปลดออกจากราชการเป็นจำนวนมากที่อาจรวมตัวต่อต้านคณะราษฎรและระบอบการปกครองแบบใหม่ โดยจะหวนกลับไปสู่การสถาปนาระบอบเก่า หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกครั้ง ทางด้านคณะราษฎรเองก็ยอมรับว่ากลุ่มของตนเป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ และส่วนใหญ่ยังอ่อนอาวุโสหรือเป็นผู้น้อยในสังคม ยังไม่มีประสบการณ์เพียงพอที่จะขึ้นมาเป็นฝ่ายบริหารเสียเอง ตลอดทั้งอาจไม่ได้รับการยอมรับจากคนในประเทศและจากรัฐบาลต่างประเทศ จากปัจจัยเหล่านี้เองที่จะทำให้คณะราษฎรได้เผชิญเหล่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็น "คนชั้นกลาง" และเป็นกลุ่มพลังหลักของสังคม ให้เข้ามาร่วมมือทั้งในด้านฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคณะราษฎรจะได้ประสานความร่วมมือและการสนับสนุนจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ แต่คณะราษฎรก็มีความเชื่อมั่นว่ากลุ่มของตนสามารถที่ควบคุมและผลักดันการดำเนินนโยบายและการบริหารงานของรัฐบาลทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ ให้เปลี่ยนแปลงไปตามอุดมการณ์ที่ได้ร่วมมือกันปฏิวัติด้วยการเข้าร่วมในคณะกรรมการราษฎร และการเข้าคุมสภาผู้แทนราษฎรจำนวนมาก ซึ่งตาม "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว" ให้อำนาจไว้กับสภาผู้แทนราษฎรอย่างสูงยิ่ง แต่ทว่าหลังการประกาศใช้ "รัฐธรรมนูญ" ฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 หรือรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้ลดทอนอำนาจของสภาผู้แทนราษฎรลง และอำนาจที่แท้จริงได้มาอยู่ฝ่ายบริหาร โดย

มี "นายกรัฐมนตรี" เป็นผู้มีอำนาจสูงสุด

ดังนั้นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีแนวความคิดอนุรักษนิยม และอยู่ในตำแหน่งสำคัญในฝ่ายบริหารก็ได้กลายเป็นกลุ่มอำนาจอีกกลุ่มหนึ่ง และได้อาศัยช่องว่างความแตกแยกภายในคณะราษฎร ดึงกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่นำโดย พ.อ.พระยาทรงสุรเดชให้เข้ามาสนับสนุนฝ่ายตน จากสภาพการณ์ต่าง ๆ นี้เองได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มอนุรักษนิยมกับคณะราษฎรขึ้น ด้วยการเกิดรัฐประหารของกลุ่มอนุรักษนิยม เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 อันเป็นการยึดอำนาจเด็ดขาดของรัฐบาลพลเรือน ด้วยการใช้อำนาจของ พระราชกฤษฎีกา และผลสำคัญครั้งนั้นก็คือ เป็นการจัดอำนาจและอิทธิพลของคณะราษฎร โดยเฉพาะหลวงประดิษฐมนูธรรม ผู้นำคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ออกไปจากศูนย์กลางอำนาจของประเทศ

การศึกษาในส่วนนี้มุ่งชี้ประเด็นที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกลุ่มอนุรักษนิยมกับคณะราษฎร รวมทั้งการแก้ไขปัญหาดังกล่าวของพระยาพลพลยุทธเสนา ในฐานะผู้นำทางการเมืองของไทยเป็นสำคัญ

4.5.1 ความขัดแย้งในประเด็นเค้าโครงการเศรษฐกิจ

ความแตกต่างทางความคิดระหว่างกลุ่มอนุรักษนิยมที่นำโดยพระยามโนปกรณนิติธาดา กับผู้นำคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ได้แก่เรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งร่างโดยหลวงประดิษฐมนูธรรม และได้ตั้งคณะกรรมการพิจารณา เมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2475⁷⁹ สำหรับหลวงประดิษฐมนูธรรมนั้นต้องการให้มีการจัดการเศรษฐกิจในแบบสหกรณ์ครบรูป มีรัฐเป็นผู้ดำเนินการรวมทุนและแรงงาน แต่ก็ยังเปิดโอกาสให้เอกชนบางกลุ่มดำเนินการเศรษฐกิจโดยเสรีได้⁸⁰

⁷⁹ ดูรายละเอียดในเดือน พฤษภาคม, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโสผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สามัคคีธรรม, 2517), หน้า 149-182.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143-144.

ความคิดค้นภูมิโถมติโดยกลุ่มอนุรักษนิยม โดยพระยามโนปกรณนิติธาดาว่าเป็นความคิดลัทธิคอมมิวนิสต์ พระยามโนปกรณนิติธาดายังได้เสนอความคิดด้วยว่ารัฐบาลควรดำเนินการเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม โดยที่เข้าไปช่วยชาวนาแต่เพียงขยายเงินกู้จัดซื้อข้าว หาค่าเครื่องอุปโภคและบริโภคราคาถูกใช้ และในกรณีที่ชาวนาไม่มีที่ดิน ก็จะมีการจัดเช่าที่ดินให้^{๘๑}

อย่างไรก็ตามความขัดแย้งประเด็นนี้ไม่ได้เป็นจุดเริ่มต้นของการต่อสู้ทางการเมืองในปี พ.ศ. 2476 เนื่องจากมีความขัดแย้งอื่น ๆ ที่ได้ปูพื้นฐานไว้ก่อนแล้ว ดังนั้นในประเด็นนี้ เป็นเพียงปัจจัยที่กระตุ้นให้การประนีประนอมตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ต้องขาดลง เพราะต่างฝ่ายต่างยึดมั่นกันอย่างมากในหลักการของตน ดังที่หลวงประดิษฐมนูธรรมได้กล่าวในการประชุมพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติว่า "ถ้าเราคงทำตามแบบเก่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะเราไม่ทำสาระสำคัญคือ แก้วความผิดเคืองของราษฎร"^{๘๒}

สำหรับ พ.อ.พระยาพลพลยุทธเสนา ในฐานะผู้นำของคณะราษฎรได้เสนอทางออกจากความขัดแย้งนี้ 3 ประการ คือ "1. ไม่ประกาศโครงการของผู้ใดทั้งสิ้นในระหว่างนี้สิ่งใดที่ควรทำก็ทำไปก่อน 2. ส่งคนไปดูการในที่ต่าง ๆ ที่เขาทำกันหลาย ๆ คน แล้วออกความเห็นกันมา 3. เมื่อถึงสมัยที่สองแล้วตั้งบุคคลสามจำพวก คือ คนมีทรัพย์ พ่อค้า และกรรมกรขึ้นเป็นกรรมการพิจารณา"^{๘๓} จะเห็นได้ว่าทางออกของพระยาพลพลนั้น มุ่งจะสร้างความประนีประนอมให้เกิดขึ้นในระหว่างคณะราษฎรกับกลุ่มอนุรักษนิยม ทั้งนี้จะเห็นได้จากการต้อออกเสียงลงมติของ พ.อ.พระยาพลพลยุทธเสนา แสดงให้เห็นถึงบุคลิกและบทบาททาง

^{๘๑} ตูรายละเอียดในหนังสือพิมพ์ศรีกรุง 12 เมษายน พ.ศ. 2476.

^{๘๒} เตือน บุณนาค, อ่างแล้ว, หน้า 158.

^{๘๓} "รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี," อังคารที่ 28 มีนาคม 2475 อ่างในวิชา มโนวิโมกข์, อ่างแล้ว, หน้า 253-257.

การเมืองแล้ว จะเป็นผู้ที่ไม่ค่อยแสดงออกทางการเมือง หากพยายามวางตัวเป็นกลาง และ ประนีประนอมเสมอ

หลังจากที่พระยามโนปกรณนิติธาดาได้ประกาศพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ หลัง "รัฐประหาร 1 เมษายน พ.ศ. 2476" ทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่าหลวงประดิษฐมนูธรรม และเค้าโครงการเศรษฐกิจของเขาเป็นคอมมิวนิสต์ ในเรื่องนี้ พระยานทลพลยุทธเสนาในฐานะผู้นำที่มีความอาวุโส มีเมตตาต่อผู้น้อย อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของพระยาฯ ได้ปกป้อง หลวงประดิษฐมนูธรรมด้วยกล่าวถึงกรณีนี้ว่า "ถ้ามีการพูดถึงเรื่องบ้านที่ดินและทรัพย์สินสมบัติแล้ว ก็นับว่าไปไกลกว่าความคิดของหลวงประดิษฐและเมื่อไม่ใช่ความจริง ผมก็พลอยเสียใจด้วย"⁸⁴ ซึ่งในความหมายนี้คือ "หลวงประดิษฐฯ ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์" ถือเป็นการปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง

กล่าวโดยสรุปแล้วความแตกแยกทางความคิดในเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจถือเป็นอันสิ้นสุดแห่งการประนีประนอมระหว่างกลุ่มอนุรักษนิยมและคณะราษฎรซึ่งในที่สุด พ.อ. พระยาฯ ในฐานะผู้นำคณะราษฎรได้พยายามประนีประนอมในเรื่องนี้ ด้วยเป็นผู้นำที่มีอาวุโส จึงมีบทบาทที่ปกป้องผู้ตามเสมอ ทั้งนี้การประนีประนอมทางการเมืองดังกล่าวแสดงออก โดยการงดออกเสียงในการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพื่อปกป้องหลวงประดิษฐมนูธรรมและพยายามประนีประนอมกับกลุ่มอนุรักษนิยมของพระยามโนปกรณนิติธาดา

4.5.2 ความขัดแย้งในเรื่องสมาคมการเมือง

เนื่องจากคณะราษฎรภายใต้การนำของ พันเอก พระยานทลพลยุทธเสนา มีแนวความคิดที่จะวางรูปพรคการเมืองขึ้นในประเทศไทย แต่ในระยะนั้นยังไม่มีพระราชบัญญัติว่าด้วยพรคการเมือง จึงไม่อาจกระทำได้ คณะราษฎรจึงตั้ง "สมาคมคณะราษฎร" ขึ้น เบื้องหลังของสมาคมนี้ก็คือ ชมรมทางการเมืองนั่นเอง ปรากฏว่ามีคนหนุ่มและข้าราชการสมัครเป็น

⁸⁴"สัมภาษณ์พระยาฯ" ประชาชาติ 8 เมษายน พ.ศ. 2476.

สมาชิกกันมาก พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีพิจารณาเห็นว่า สมาคมคณะราษฎรจะเป็นพลังอันสำคัญของคณะราษฎรในอนาคตการบริหารประเทศต่อไป จะอยู่ในกำมือของคณะราษฎรอันจะเป็นช่องทางไปสู่ประชาธิปไตยในที่สุด พระยามโนปกรณนิติธาดา จึงออกคำสั่งห้ามข้าราชการเป็นสมาชิกสมาคมนี้การกระทำของพระยามโนปกรณนิติธาดา จึงเป็นเหตุให้เกิดการโต้เถียงกันอย่างรุนแรงในสภาผู้แทนราษฎร ถึงกับมีการกล่าวหาพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นอย่างมาก นับแต่บัดนั้นมาการประชุมสภาผู้แทนราษฎรมักจะมีการโต้เถียงอย่างรุนแรงเกิดขึ้นบ่อย ๆ ระหว่างฝ่ายรัฐบาลและสมาชิกคณะราษฎร ความจริงแล้วเรื่องสมาคมคณะราษฎรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เคยมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยามโนปกรณนิติธาดาครั้งหนึ่ง เมื่อมีสมาคมคณะราษฎรเกิดขึ้น พระองค์ทรงแนะนำให้เลิกคณะราษฎรเสียด้วย จากพระราชหัตถเลขาฉบับนั้น พระองค์ทรงพระปริวิตกว่าคณะราษฎรจะรวบอำนาจการปกครองประเทศ ซึ่งไม่เป็นลักษณะของประชาธิปไตย พระยามโนปกรณนิติธาดาจึงออกคำสั่งห้ามข้าราชการเป็นสมาชิกในสมาคมคณะราษฎรดังกล่าวมาแล้ว เมื่อสภาฯ มีความวุ่นวายมาก พระยามโนปกรณนิติธาดาจึงสั่งให้ตรวจค้นอาวุธสมาชิกสภาฯ ก่อนเข้าประชุม จึงเป็นมูลเหตุให้ความขัดแย้งอย่างรุนแรงเกิดขึ้น^{๘๕}

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่าปัญหาเรื่องสมาคมการเมืองนี้ เป็นผลมาจากประกาศห้ามข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน เป็นสมาชิกการเมือง มีผลกระทบโดยตรงต่อสมาคมคณะราษฎร ซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วนับตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 สภานายกสมาคมคณะราษฎรได้นำเรื่องดังกล่าวเข้าสู่สภา และมีการอภิปรายกันอย่างรุนแรงในวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2475 มีการลงมติที่ประชุมว่า การห้ามเช่นนั้นขัดต่อรัฐธรรมนูญ ถ้าจะห้ามก็จะต้องมีการแก้รัฐธรรมนูญเสียก่อน

จากปัญหาเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจ และสมาคมการเมืองนั้นแสดงให้เห็นว่ากลุ่มอนุรักษนิยมที่นำโดยพระยามโนปกรณนิติธาดาไม่ได้เป็น "ตัวแทน" ของคณะราษฎร หากแต่มีแนวความคิดและบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจ และการร่างรัฐธรรมนูญของกลุ่มตน

^{๘๕} ดูรายละเอียดใน วิภา มโนวิโมกษ์, อ่างแล้ว

มาตั้งแต่ต้น แต่ค่อนข้างประนีประนอมกับคณะราษฎร ในสมัยรัฐบาลชั่วคราวชุดแรก แต่ในสมัยรัฐบาลชั่วคราวชุดที่สองนั้น กลุ่มอนุรักษนิยมกลับเป็นฝ่ายรุกทางการเมืองต่อคณะราษฎร ในทั้งสองปัญหาดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นถึงความแตกแยกของนายทหารชั้นผู้ใหญ่ของคณะราษฎร ที่นำโดย พ.อ.พระยาทรงสุรเดช โดยพระยามโนปกรณนิติธาดาสามารถดึงมาเป็นพวกได้ และยังได้รับการสนับสนุนจากพระปกเกล้าอีกด้วย แม้ว่ากลุ่มอนุรักษนิยมจะมีชัยในกรณีเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐฯ แต่ก็ต้องพ่ายแพ้ในสภาผู้แทนราษฎรอันเนื่องมาจากปัญหาสมาคมการเมือง ซึ่งในสภานั้นมี พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา, หลวงประดิษฐมนูธรรม และคณะราษฎรสายพลเรือน เป็นฝ่ายกุมเสียงข้างมาก จากสถานการณ์ทางการเมืองเช่นนี้ กลุ่มอนุรักษนิยมได้ล้มสภาผู้แทนราษฎรต่อมา

4.5.3 "รัฐประหาร" 1 เมษายน พ.ศ. 2476

การกระทำรัฐประหาร ครั้งนี้ กล่าวได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญ ครั้งแรก และครั้งเดียวในประวัติศาสตร์การเมืองของไทย เนื่องจากการยึดอำนาจของรัฐบาลตนเอง โดยผู้นำรัฐบาลที่เป็นพลเรือน และเป็นการที่ผู้นำรัฐบาลพลเรือนชุดชั่วคราวยึดอำนาจเพื่อจัดและลดทอนอำนาจ และอิทธิพลของคณะราษฎรที่มีอยู่ในรัฐบาลออกไปจากศูนย์อำนาจการปกครองของประเทศ การทำรัฐประหารครั้งนี้ได้ใช้อำนาจของ "พระราชกฤษฎีกาให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่" ประกาศเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 ดังในประกาศที่มีข้อความว่า "...สภาผู้แทนราษฎรในขณะนี้ ประกอบด้วยสมาชิกที่ตั้งขึ้นเป็นการชั่วคราว จนกว่าจะถึงเวลาอันสมควรที่จะโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรตั้งผู้แทนราษฎรขึ้นมา เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการสมควรที่สภาจะนิ่งดำริการเปลี่ยนแปลงนโยบายสำคัญในทางเศรษฐกิจเป็นรากเหง้าแห่งความเป็นอยู่ของประเทศ แต่โบราณกาล..."^{๑๖}

^{๑๖} ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, อ้างแล้ว, หน้า 61.

กล่าวได้ว่ากลุ่มอนุรักษนิยมที่มีพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นผู้นำสามารถที่จะสกัดกั้นแนวความคิดทางเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรมได้ในทางสายบริหาร แต่อย่างไรก็ตาม ในสภาผู้แทนราษฎรชุดปีพ.ศ. 2475 นั้น ยังคงมีความรู้สึกนึกคิดไปในทาง "คณะราษฎร" ที่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอยู่มาก อีกทั้งกลุ่มของตน (กลุ่มอนุรักษนิยม) ที่ไม่สามารถควบคุมสภาชุดนี้ไว้ได้ จึงได้มีการปิดประชุมสภาผู้แทนดังกล่าว

ในเรื่องดังกล่าวนี้ อาจารย์เสนห์ จามริก ได้มีข้อพิจารณาว่า "การปิดสภาของกลุ่มพระยามโนปกรณนิติธาดา มีความหมายเท่ากับการประนีประนอมยอมกันในระหว่างขุนนางใหม่ทั้งในระดับอาวุโสและรุ่นหนุ่มต้องแตกสลายลงไปอย่างสิ้นเชิง หลักการแสวงหาความเห็นพ้องในรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 กลายเป็นเพียงอดีตและเป็นเรื่องชั่วคราว ผู้นำทางการเมืองในระบอบใหม่ของสยามไม่ได้มีชั้นดีธรรมต่อกันเท่าใดนักเลย"⁸⁷ และในช่วงระหว่างวันที่ 1 เมษายน ถึง 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 นั้น พระยามโนปกรณนิติธาดา ได้ปกครองประเทศ โดยมีคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ อันประกอบไปด้วยข้าราชการ และนายทหารอาวุโส 10 คน และสมาชิกคณะราษฎรสายทหารบกและทหารเรือ 8 คน (พระยาพหลฯ ก็ได้ร่วมเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดนี้ด้วย) ทั้งนี้โดยไม่มีคณะราษฎรสายพลเรือนเข้าร่วม หากพิจารณาตามสถานการณ์แล้ว กลุ่มพระยามโนปกรณนิติธาดา น่าจะอยู่ในอำนาจได้ยาวนานกว่า เนื่องจากได้ตราพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ขึ้นในเดือนเดือนเมษายน และได้จัดตั้งสภาเศรษฐกิจขึ้นในเดือนเดือนเมษายนนี้เช่นกัน สภาเศรษฐกิจชุดนี้ได้ประกาศหลักการเสรีนิยมอย่างเห็นได้ชัด ถัดมาได้มีการแก้ไขกฎหมายเลือกตั้ง เพิ่มอายุผู้สมัครรับเลือกตั้งจาก 23 ปี เป็น 30 ปี⁸⁸ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ก็ได้เตรียมการให้มีการเลือกตั้งเช่นกัน เพียงแต่ได้กระทำให้มั่นใจว่าจะไม่มีคนหนุ่มหัวรุนแรงเข้ามาอยู่ในสภาชุดใหม่ อีกเหมือนแต่ก่อน

⁸⁷ เสนห์ จามริก, การเมืองไทยกับการพัฒนารัฐธรรมนูญ (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), หน้า 27.

⁸⁸ ดูเดือน บุญนาค และ ไพบโรจน์ ชัยนาม, อ้างแล้ว.

สำหรับบทบาทของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้นำคณะราษฎรที่ เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้นั้นกล่าวได้ว่า เป็นผู้หนึ่งที่ได้ร่วมลงนามรับสนองพระบรมราชโองการใน พระราชกฤษฎีกาครั้งนี้ โดยกล่าวว่า

"ก่อนที่ผมจะออกไปบ้านนอก หลวงประดิษฐฯ ได้เสนอโครงการเศรษฐกิจให้คณะ รัฐมนตรีพิจารณาแล้ว ในตอนนั้นได้เกิดมีข้อโต้เถียงกันด้วยเรื่องโครงการเศรษฐกิจ บ้าง แต่ผมรู้สึกในเวลานั้นว่า บ้านเมืองหยุมหยิมก็คาดหมายว่าจะตกลงกันได้ในที่สุด ไม่ได้คิดเลยว่าจะกลายเป็นเรื่องใหญ่โต และนำมาซึ่งความแตกร้าง ดังที่ผมได้ ประจักษ์เมื่อกลับเข้ามาในกรุงเทพฯ แล้ว... ในเวลาฉุกเฉินเช่นนี้ ผมจำต้องรับ ฝงความเห็นของฝ่ายข้างมาก เมื่อเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐฯ ได้ลือ ไปเข้าหูคนภายนอกฐานะการเงินของเราอยู่ข้างจะร่ำล้าระส่าย มีผู้ถอนเงินออก จากแบงค์เป็นจำนวนมาก จนเป็นที่น่าวิตก ความหวาดหวั่นได้แผ่สำรไปโดยเกิน กว่าหาเหตุและความเป็นจริง ข้อความเหล่านี้ท่านผู้ใหญ่ได้บอกกล่าวแก่ผม ผมไม่ได้ สืบทราบมาเอง และทั้งไม่มีโอกาสจะสอบสวนด้วย แต่ใน เวลาฉุกเฉินเช่นนี้ผม จำเป็นต้องระลึกถึงความปลอดภัยและความมั่นคงของประเทศเป็นสำคัญ ผมจึงต้อง ตัดความรักใคร่ในตัวหลวงประดิษฐฯ และหน้าที่ซึ่งผมพึงมีต่อประเทศออกไป เป็น คนละส่วน และเข้าร่วมชื่อรับสนองพระบรมราชโองการด้วย"^{๘๘}

จากคำกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นว่า พระยาพหลฯ เป็นบุคคลที่ต้องการให้เกิด ความสามัคคีในหมู่คณะเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีความรักใคร่ในตัวของหลวงประดิษฐฯ ก็ตาม แต่เมื่อเป็นความเห็นของคนกลุ่มใหญ่แล้วจำเป็นที่จะต้องเลือกเอาไว้ก่อน เพื่อให้การเมืองของ ประเทศเข้าสู่ภาวะปกติ ในฐานะผู้นำของคณะราษฎรแล้วนั้น ข้อกล่าวหาที่ว่าหลวงประดิษฐฯ เป็นคอมมิวนิสต์นั้น พระยาพหลฯ ได้แก้ข้อกล่าวหาที่ว่า "ไม่เป็นความจริง" อันแสดงถึงการ

^{๘๘} "สัมภาษณ์พระยาพหลฯ," ประชาชาติ 7 เมษายน 2476.

ปกป้องหลวงประดิษฐฯ อย่างไรเสียในภาวะเช่นนี้หากจะกล่าวไปแล้วพระยาพลกัไม่สามารถที่จะทำอะไรได้มากกว่านี้ ด้วยเห็นว่า "ขัดชั้นไปก็ไม่มีประโยชน์"⁹⁰ เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองขณะนั้นกลุ่มพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นฝ่ายได้เปรียบมาก การลงนามของพระยาพลกัในครั้งนี้ ทำให้ พ.ต.หลวงพิบูลสงครามร่วมลงนามด้วย โดยกล่าวว่า "...ผมจะไม่ลงชื่อกับเขากัเกรงจะเป็นภัยร้ายแรงจึงได้ลงชื่อตามพระยาพลกัไป..."⁹¹ หากจะพิจารณาในเรื่องนี้พอจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่าง พ.อ.พระยาพลกั กับ พ.ต.หลวงพิบูลสงครามได้ว่า ในฐานะที่พระยาพลกัพลยุทธเสนาเป็นผู้มีอาวุโส และมีประสบการณ์มากกว่านั้น หลวงพิบูลสงครามจะตัดสินใจทำอะไรลงไปต้องพิจารณาถึงผู้ใหญ่ ที่กระทำลงไปก่อนเสมอ อันนี้เป็นคุณลักษณะที่ผู้นำมีมากกว่าผู้ตาม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือหลวงพิบูลสงครามเคารพและเกรงใจต่อพระยาพลกั เนื่องจากมีอาวุโส ประสบการณ์มากนั่นเอง

กล่าวโดยสรุปการทำรัฐประหาร โดยกลุ่มอนุรักษนิยมที่นำโดยพระยามโนปกรณนิติธาดานั้น ประสบความสำเร็จในการรวมอำนาจไว้ในกลุ่มตน ทั้งนี้ได้ยุติบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นผู้นำลง การล้มสมัคคณะราษฎร ตลอดจนลดบทบาททางการเมืองของผู้นำคณะราษฎรโดยเจเนาะ พ.อ.พระยาพลกัพลยุทธเสนา อย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายของรัฐประหารครั้งนี้ ยังไม่บรรลุผลสำเร็จสมบูรณ์ เนื่องจากยังมีกลุ่มผู้นำฝ่ายทหารของคณะราษฎร ยังร่วมอยู่ในรัฐบาล และเป็นกลุ่มที่คุมกำลังกองทัณฑ์แท้จริง การที่พระยามโนปกรณนิติธาดายามกำจัดกลุ่มผู้นำทางทหารของคณะราษฎร

⁹⁰ คำพิพากษาศาลพิเศษคดีกบฏ พ.ศ. 2482 เรื่อง กบฏ, (พระนคร : กรมโฆษณาการ, 2482), หน้า 23.

⁹¹ จดหมายจอมพล ป. พิบูลสงครามถึงนายปรีดี พนมยงค์ ไม่ระบุวันเดือนปี อ่างใน ปรีดี พนมยงค์, ความเป็นไปภายในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์" ในสมัคมนักข่าวประเทศไทย, เบื้องแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 78.

ออกจากการคุมกำลังกองทัพ ได้ก่อให้เกิดการกระทำรัฐประหารล้มรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาขึ้นเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476

4.5.4 การลาออกของนายทหารคณะราษฎร

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงเดือนเมษายนถึงมิถุนายน พ.ศ. 2476 นั้น อยู่ในสมัยข้าราชการพลเรือน ตลอดจนพลเมืองโดยทั่วไปนั้นเชื่อได้ว่ารัฐบาลของกลุ่มอนุรักษนิยมภายใต้การนำของพระยามโนปกรณนิติธาดา สามารถควบคุมได้แต่การเปลี่ยนแปลงที่เข้าไปกระทบต่อสายทหารนั้น เป็นสิ่งที่ทำให้นายทหารรุ่นหนุ่มของคณะราษฎรรู้สึกเกรงกลัวโดยทั่วไป เพราะเป็นการคุกคามต่อการดำเนินการทางการเมืองและอาชีพโดยตรง ในวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา, พ.อ.พระยาทรงสุรเดช, พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ได้ยื่นหนังสือลาออกจากตำแหน่งทางการเมืองและตำแหน่งนายทหารทั้งหมด และมีการแต่งตั้งผู้บังคับบัญชาทางทหารใหม่ ซึ่งไม่ใช่ผู้นำคณะราษฎรชั้นผู้ใหญ่ โดยพระยามโนปกรณนิติธาดาได้ออกราชกิจจานุเบกษา แผนกกฎฎีกาฉบับวันอาทิตย์ที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2476 โดยการลาออกของนายทหารทั้ง 4 นั้น มีผลตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน เป็นต้นไป ในความหมายนี้ก็คือปลดนายทหารทั้ง 4 ออกจากตำแหน่งทางทหารทุกคน และมีการแต่งตั้งให้ นายพลตรี พระยาพิชัยสงคราม รักษาราชการในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก, นายพันเอกพระยาศรีสิทธิรักษาราชการในตำแหน่ง เจ้ากรมยุทธการทหารบก, นายพันโทหลวงพิบูลสงครามรักษาราชการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก⁹²

กล่าวกันว่าการลาออกของนายทหารคณะราษฎรทั้ง 4 นาย และมีการแต่งตั้งผู้บังคับบัญชาทางทหารใหม่นี้ ได้ก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจและเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับผู้นำคณะราษฎร โดยเฉพาะ พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา เป็นอย่างยิ่ง ดังเช่น นายอนันต์ พิบูลสงคราม กล่าวว่า

⁹² ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 50, วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2486, หน้า

"พ.อ. พระยาศรีสงคราม ได้จัดการโยกย้ายตำแหน่งหน้าที่ของนายทหารเป็นว่าเล่น ไม่พอใจใครก็ย้ายออก พอใจใครก็ย้ายเข้า การพิจารณาโยกย้าย นายทหารนั้น ต้องกระทำเป็นความลับผู้ถูกย้ายไม่รู้ตัวจนกระทั่งคำสั่งได้ออกมาแล้ว แต่ข่าวการ ย้ายล่าสุดก็ได้เล็ดรอดออกมาว่า พ.อ. พระยาศรีสิทธิสงครามกำลังดำเนินการออก คำสั่งด่วนย้ายนายทหารผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้นให้พ้นไปจากการบังคับบัญชา หน่วยทหาร..."^{๑๓}

นอกจากนี้นักวิชาการต่างประเทศยังได้กล่าวว่า "...การลาออกของสี่ผู้นำการปฏิวัติ หมายถึง การแตกหักระหว่างรัฐบาลกับคณะราษฎรอย่างเด็ดขาด..."^{๑๔}

ทางด้าน พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา หลังการลาออก ได้ให้สัมภาษณ์ หนังสือพิมพ์ประชาชาติใน เรื่องสาเหตุการลาออก ดังนี้

"แพทย์ เขาตรวจแล้วบอกว่า "โรคมันเดินมาจากสมองปวดร้าวไปหมดตามหน้า" และท่านเอามือลูบหน้าอกเบื้องซ้ายพลงพูดว่า "ที่นี่เจ็บปวดมากที่สุด รู้สึกมีอะไร มาคอยทิ่มแทงอยู่" ที่หน้าอกเบื้องซ้าย ซึ่งท่านเอามือลูบอยู่นั้นคือบริเวณที่หัวใจ ท่านเจ็บปวดที่หัวใจ เมื่อบอกอาการเจ็บแก่เรานั้น สีหน้าของท่านหม่นหมอง"^{๑๕}

^{๑๓} อ. นิบุสงคราม, จอมพล ป. นิบุสงคราม เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มนตรี, 2518), หน้า 168-169.

^{๑๔} K.R. Jaranta, Portrait of Thai Politic, (Orient Longman Press, 1972), p. 194.

^{๑๕} "สัมภาษณ์ พระยาพลฯ ประชาชาติ 15 มิถุนายน 2475.

นอกจากนี้ได้สนทนากับตัวแทนกรมกรรณไฟ้มักกะสันที่มาให้กำลังใจสนับสนุน โดยกล่าวว่า

"เล่าให้กรรมกรฟังถึงความนึกคิดเห็นส่วนตัวท่าน ก่อนหน้าที่จะกระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เล่าถึงจินตนาภาพร้าย ๆ ที่ท่านได้คิดเห็นถ้าหากว่ากระทำการมิสำเร็จเป็นต้นภาพที่ถูกจองจำโดยโซ่ตรวน ภาพที่ถูกประหารภาพศีรษะขาดจากบ่า และในที่สุดก็ปลงได้หมด ตัดขาดได้หมด และก่อนที่จะกระทำการก็ได้สั่งเสียลูกเมียเสร็จสรรพแล้ว ท่านย้ำว่าถึงอย่างไรท่านที่จะไม่ทอดทิ้งคนทั้งหลายไป ท่านคงจะกลับมาอีกเป็นแน่นอน และจะกลับมาทันทีเมื่อบ้านเมืองอยู่ในที่คับขัน"⁹⁵

หากจะวิเคราะห์ถึงความรู้สึกของพระยาพหลพลพยุหเสนาในครั้งนี้น่าจะกล่าวว่ามีความรู้สึก "เจ็บใจ" และ "แค้นใจ" ที่ถูก "บีบบังคับ" และถูกหลอกให้ร่วมลงนามในพระราชกฤษฎีกาให้ปิดสภา⁹⁷ จนกระทั่งต้องลาออกในครั้งนั้น ดังนั้นความคิดของพระยาพหลพลพยุหเสนาที่จะกลับเข้าสู่ตำแหน่งทางทหารอีกครั้งนั้นยังคงมีอยู่โดยจากบันทึกคำบอกเล่าของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ต่อการที่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ชวนให้ร่วมมือกันทำรัฐประหารนั้น พ.อ.พระยาพหลฯ ได้ให้คำอธิบายว่า "เราเสียรู้ฝ่ายพลเรือนเสียแล้ว เขาคงคิดจะถวายนอำนาจคืนในหลวงกัน"⁹⁸ จะเห็นได้ว่าจากคำพูดของพระยาพหลฯ ครั้งนี้น่าจะวิเคราะห์ได้ว่า ความขัดแย้งทางการเมืองได้เกิดขึ้นจากการที่ผู้นำฝ่ายอนุรักษ์นิยมพยายามที่จะกำจัด พ.อ.พระยาพหลฯ ออกจากอำนาจกองทัพและการเมืองของประเทศ ซึ่งในเรื่องนี้ในฐานะผู้นำคณะราษฎรก็คงจะยอมไม่ได้ จึงได้กระทำการรัฐประหารขึ้น เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476

⁹⁶ ประชาชาติ 19 มิถุนายน 2476.

⁹⁷ ดูประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เพ็ญอักษร, 2518), หน้า 239.

⁹⁸ เสถียร ศกุนาธิ์, ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์, อ้างแล้ว หน้า 191.

กล่าวโดยสรุป การลาออกของนายทหารคณะราษฎรทั้ง 4 นี้ น่าจะมาจากความขัดแย้งในทางการเมืองตั้งแต่เหตุการณ์ระหว่างวันที่ 1 เมษายน จนถึง 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ทางฝ่ายอนุรักษนิยม ได้พยายามจัดรูปอำนาจใหม่ เช่น การจัดตั้งสภาเศรษฐกิจ มีการโยกย้ายนายทหาร และมีการแก้ไขพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง ในส่วนที่ว่าด้วยอายุผู้สมัคร อายุผู้ลงคะแนน และข้าราชการเป็นการสำคัญ^{๑๑} ในการนี้ผู้นำคณะราษฎรบางคนได้ให้ความช่วยเหลือด้วย หลวงประดิษฐภูฏกเนรเทศออกนอกประเทศเพื่อขจัดความกัวภัยของลัทธิคอมมิวนิสต์ของฝ่ายอนุรักษนิยม อย่างไรก็ตามการเปิดเกมรุกดังกล่าว ทำให้คณะราษฎร โดยนายทหารชั้นผู้น้อยได้ร่วมกับ พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา ผู้นำคณะราษฎรได้ทำรัฐประหารขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 อันเป็นการสิ้นสุดของฝ่ายอนุรักษนิยมในที่สุด

4.5.5 รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476

การกระทำรัฐประหาร เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 นั้น เป็นการกระทำโดยคณะราษฎรฝ่ายทหารที่มี พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา เป็นผู้นำ มี พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้คุมกำลังทางทหารบก และมี น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย เป็นผู้คุมกำลังทางทหารเรือ โดยไม่มีคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเข้าร่วมด้วย เพื่อโค่นล้มอำนาจของกลุ่มอนุรักษนิยม อันมีพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นผู้นำและการรัฐประหารครั้งนั้นเป็นการใช้กำลังทหารล้มรัฐบาลที่มาจากการรัฐประหารโดยทางกฎหมายหรือโดยพระราชกฤษฎีกา หลังการทำรัฐประหาร ผู้นำคณะราษฎรได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเอง และผลที่เกี่ยวข้องตามมา คือ การโต้ตอบของคณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้าได้รวบรวมทหารหัวเมืองเพื่อล้มคณะราษฎร

^{๑๑} การเปรียบเทียบ พ.ร.บ.เลือกตั้งดู เตือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, อ่างแล้ว, หน้า 32-38 การเตรียมการของพระยามโนปกรณนิติธาดา ในส่วนนี้เป็นหลักฐานส่วนหนึ่งที่น่าจะบอกได้ว่า ฝ่ายอนุรักษนิยมไม่ได้มุ่งหวังจะกลับไปสู่ระบอบเก่าอีก แต่เตรียมการที่จะมีระบอบรัฐธรรมนูญต่อไป แต่เป็นคนละชนิดกับคณะราษฎร ซึ่งต่างคนก็ต่างยึดถือในความเห็นของตนเป็นสำคัญ จึงเกิดความขัดแย้งกันในที่สุด

โดยเกิดกบฏบวรเดชขึ้นกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 และการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2477 ผลสำเร็จของการทำรัฐประหารครั้งนี้ ทำให้คณะราษฎรสายทหารได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองแทนคณะราษฎรสายพลเรือนที่เคยมีบทบาทมากในช่วงหลังการปฏิวัติพ.ศ. 2475 แต่ได้ถูกจำกัดบทบาทลงตั้งแต่การรัฐประหารของกลุ่มอนุรักษนิยม

ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ ศึกษาการเกิดรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อย่างละเอียดได้สรุปสาเหตุของการเกิดรัฐประหารว่า

"การรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ซึ่งเป็นการกระทำของนายทหารคณะราษฎรอีกครั้ง ก่อนหน้าจะครบปีของการปฏิวัติพ.ศ. 2475 เพียง 4 วันนั้น เป็นผลรวมของปัจจัยปัญหาทางรัฐธรรมนูญที่การรัฐประหาร โดยพระราชกฤษฎีกาของกลุ่มพระยามโนปกรณนิติธาดา หรือกลุ่มอนุรักษนิยม ได้รุกรูทางการเมืองที่จะจัดคณะราษฎรออกไป และก่อให้เกิดความกลัวในหมู่คณะราษฎรส่วนมากว่าจะมีการฟื้นฟูระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และฟื้นฟูพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อีกครั้งในขณะเดียวกัน การชิงเข้าคุมกำลังกองทัพของกลุ่มพระยามโนปกรณนิติธาดา ก็กลายเป็นสาเหตุสำคัญของการทำรัฐประหารโดยนายทหารคณะราษฎรครั้งนี้"¹⁰⁰

การศึกษาในส่วนนี้มุ่งชี้ประเด็นของการเข้ามาเป็นผู้นำการทำรัฐประหารของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นสำคัญ หลังจากที่ถูกจำกัดบทบาททางการเมืองและการทหารภายใต้รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา

¹⁰⁰ ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, "รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476" (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 337.

ความตึงเครียดทางการเมืองได้เริ่มขึ้นตอนกลางเดือนมิถุนายน เมื่อคณะผู้บัญชาการทหารของคณะราษฎร 4 นาย ได้ลาออกจากตำแหน่งทางการเมืองและการทหารทุกตำแหน่ง โดยนายทหารเหล่านั้น มี พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา, พ.อ.พระยาทรงสุรเดช, พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ

ทันทีที่ได้ยื่นใบลาออก พระยามโนปกรณนิติธาดา ก็ได้แต่งตั้งให้นายทหารที่ไม่ใช่ผู้นำคณะราษฎรชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้รักษาราชการ ในที่นี้ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ผู้นำคณะราษฎรสายทหารบกชั้นผู้น้อยได้เข้าสู่ตำแหน่งบังคับบัญชาทางทหารบกเกือบสูงสุด โดยดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก แทน พ.อ.พระยาทรงสุรเดช

การที่ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ได้เข้ามาเป็นผู้นำทางทหารคนสำคัญนั้น เนื่องมาจากความผันผวนทางการเมืองที่ผ่านมาไม่ได้แสดงบทบาททางการเมืองใด ๆ และในกรณีการรัฐประหาร 1 เมษายน พ.ศ. 2476 ของพระยามโนปกรณนิติธาดา พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ก็ไม่ได้แสดงอาการขัดขึ้นแต่อย่างใดในการร่วมลงนามในพระราชกฤษฎีกา ด้วย "เกรงจะเป็นภัยร้ายแรงจึงได้ลงชื่อลงตามพระยาฯไป" นอกจากนี้กลุ่มของ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามเป็นกลุ่มที่คุมหน่วยกำลังในกรุงเทพฯมากที่สุด ได้แก่ พ.ต.หลวงพรหมโยธี, เป็นผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 3 พ.ต.หลวงอำนวยสงคราม เป็นผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 8 พ.ต.หลวงกาจสงคราม เป็นผู้บังคับกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 1 พ.ต.หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต เป็นผู้บังคับกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 2 และกองกำลังทหารม้าอีก 1 กองพันภายใต้การนำของ พ.ต.หลวงทัตไชนิยมศึก สำหรับบทบาทของ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามนั้นในทัศนะของฝ่ายทหารก็คือ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามยังเป็นข้าราชการชั้น "ผู้น้อย" เกินกว่าที่จะเป็น "ผู้นำ" ดังนั้นจากการที่ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ไม่ได้แสดงบทบาทที่โดดเด่นทางการเมืองและการทหารนั้น เป็นผลให้ไม่ได้ถูกขจัดและถูกผลักดันให้หลุดไปจากการเมืองและการทหารในช่วงแรก ในขณะที่เดียวกันประเด็นที่น่าจะพิจารณาอีกก็คือ กลุ่มอนุรักษนิยมต้องการให้ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามเป็นหัวหน้ากลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อยที่แท้จริง และให้เป็นการคานอำนาจกับกลุ่มนายทหารของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ซึ่งส่วนใหญ่ได้ควบคุมกองกำลังทหารราบเอาไว้ นอกจากนี้ประเด็นความขัดแย้งระหว่าง พ.อ.พระยาทรงสุรเดชกับ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามก็ได้มีมาตั้งแต่ต้น

โดยเฉพาะในเรื่องการปรับปรุงกองทัพ การยุบเลิกโรงเรียนเสนาธิการทหาร รวมไปถึงกระทั่ง พ.อ.พระยาทรงสุรเดชพยายามจะย้าย พ.ต.หลวงพิบูลสงครามไปอยู่หน่วยผู้ช่วยฝ่ายพลรบ¹⁰¹ จึงเป็นที่มั่นใจได้ว่าจะไม่มีการร่วมมือกัน โดยเด็ดขาดระหว่างนายทหารสองท่านนี้ สำหรับใน ความสัมพันธ์ระหว่าง พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา กับ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามนั้นไม่ปรากฏว่า มีความสัมพันธ์เป็นพิเศษต่อกันแต่อย่างใดในช่วงที่ผ่านมา นอกจากความเคารพและเกรงใจใน จฐานะอาวุโสเท่านั้น

ดังนั้นเมื่อพระยามโนปกรณนิติธาดา ได้ปลดนายทหารทั้ง 4 นายก่อนกำหนด และได้แต่งตั้งให้ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้รักษาราชการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการ ทหารบก ทำให้ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่ (ของคณะราษฎร) คนเดียวที่ เหลืออยู่ขณะนั้น¹⁰²

อย่างไรก็ตาม การปลดนายทหารทั้ง 4 นายของคณะราษฎรและได้แต่งตั้ง นายทหารเป็นผู้บังคับบัญชากองทัพใหม่ก็ไม่ได้หมายความว่านายทหารคณะราษฎรซึ่งมี พ.ท.หลวงพิบูลสงครามเป็นผู้นำกับกลุ่มอนุรักษนิยมที่มีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นผู้นำนั้นจะไว้ วางใจซึ่งกันและกัน โดย พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม นายทหารคณะราษฎรเห็นว่า "หากขึ้นปล่อย ให้อำนาจเมืองตกอยู่ในกำมือของคณะพระยามโนปกรณนิติธาดาต่อไปแล้ว ชาวคณะราษฎรอาจจะ ได้รับความเดือดร้อนโดยถูกศอกกลับจากคณะพระยามโนฯ"¹⁰³

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰¹ วัฒนา มโนพิโมกษ์, อ้างแล้ว, หน้า 116-117.

¹⁰² ประยูร ภมรมนตรี, อ้างแล้ว, หน้า 239.

¹⁰³ จำลอง อิศระรงค์, ละครการเมือง (พระนคร : บริษัทสหอุปการณการพิมพ์ จำกัด, 2492), หน้า 169.

ในขณะเดียวกัน "ก็ปรากฏว่า พ.อ.พระยาศรีสิทธิสงคราม ผู้ซึ่งพอชั้นนึ่ง บัญชาการเป็นเจ้ากรมยุทธการทหารบกก็กำลังเตรียมการออกคำสั่งย้ายผู้ก่อการเปลี่ยนแปลง การปกครองฝ่ายทหารให้พ้นไปจากหน่วยกำลังไปทั้งสิ้น"¹⁰⁴

จากเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้เอง พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม หัวหน้าฝ่าย ทหารบก และ น.ท.หลวงศุภชลาศัย หัวหน้าฝ่ายทหารเรือ จึงรวบรวมกำลังล้มรัฐบาลพระยา มโนปกรณนิติธาดา แต่พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในการทำรัฐประหารคงเข้าใจ ว่าตนไม่ใช่ "นายทหารชั้นผู้ใหญ่" พอที่จะควบคุมกองทัพได้จึงได้เชิญพระยาพหลพลพยุหเสนา มาเป็นผู้นำการรัฐประหารอีกครั้ง

การที่ พ.อ.พระยาพหลฯ ผู้นำการรัฐประหาร 20 มิถุนายน 2476 นั้น ได้ถูกนายทหารรุ่นน้อง เชื่อเชิญเป็นผู้นำครั้งนี้ อาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นเพราะเหตุผลต่าง ๆ ดังนี้ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาจากภูมิหลังทางประวัตินั้น น่าจะกล่าวได้ว่า บุคลิกและความรู้สึก นึกคิดของพระยาพหลฯ มีลักษณะของนายทหารที่แท้จริง โดยเฉพาะการกล่อมเกลามาจากครอบครัว ที่เป็นทหาร รวมถึงบุคลิกส่วนตัว ทำให้มีลักษณะเป็นคนพูดน้อย และเชื่อฟังคำสั่งผู้บังคับบัญชา แต่สิ่งหนึ่งที่ต่างออกไปก็คือ มีแนวความคิดทางการเมืองที่ต้องการพัฒนาประเทศและกองทัพ โดยแนวทางระบอบรัฐธรรมนูญ การที่นายทหารคณะราษฎรชั้นผู้น้อยให้การยอมรับ เชื่อเชิญ พ.อ.พระยาพหลฯ เข้ามาเป็นหัวหน้าคณะราษฎรนั้น นอกจากความมีอาวุโส มีประสบการณ์ มีชื่อเสียงและมีตำแหน่งสูงในกองทัพเป็นคนชื่อตรงเอาใจใส่ต่อราชการ และมีใจเด็ดเดี่ยวแล้ว ยังมีบุคลิกที่เป็นกลางและประนีประนอมที่น่าจะรวมไปถึงการทำให้นายทหารบกอื่น ๆ ยอมรับได้ ในช่วงการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อย่างไรก็ตามภายหลังจากการปฏิวัติ แม้ว่า พ.อ.พระยาพหลฯ จะ ได้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก อันเป็นตำแหน่งสูงสุดในกองทัพ แต่ก็ที่น่าจะตระหนักว่า ไม่ได้มีฐานอำนาจที่แท้จริงในหน่วยกำลังฝ่ายรบ ซึ่งควบคุมโดยกลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช

¹⁰⁴ อ.พิบูลสงคราม, อ้างแล้ว, หน้า 167.

กับกลุ่มของ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ผู้นำคณะราษฎรฝ่ายทหารบกอีก 2 คน แต่อย่างไรก็ตาม หากได้พิจารณาจากภายนอกคณะราษฎรแล้ว จะเห็นว่า พ.อ.พระยาพหลฯ ก็ยังเป็นผู้กำหนดนโยบายหนึ่งที่ยังมีบทบาทอำนาจ และอิทธิพลทั้งทางการเมืองและการทหาร ในฐานะหัวหน้าคณะราษฎร และผู้บัญชาการทหารบก ดังนั้นจากปัจจัยด้านสถานการณ์ทั้ง 2 ด้านนี้เอง ทำให้พระยามโนปกรณนิติธาดา และกลุ่มอนุรักษนิยม พยายามกดดัน หรือจำกัดบทบาททางการเมืองและการทหารของ พ.อ.พระยาพหลฯ จนเสนาได้นับตั้งแต่มีปัญหาขัดแย้งเรื่องสมาคมการเมืองเป็นต้นมา ดังนั้นเมื่อพระยามโนปกรณนิติธาดาสามารถดึงเอาความสนับสนุนจาก พ.อ.พระยาทรงสุรเดชได้ และเลือกเอา พ.อ.พระยาพหลฯ เป็นเป้าหมายแรกในการกำจัดบทบาททางการเมือง และการทหารแทนการแสวงหาความร่วมมือสนับสนุนนั้น น่าจะอยู่ในลักษณะที่ใกล้เคียงกับการเลือกเอาหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นเป้าหมาย กล่าวคือ พ.อ.พระยาพหลฯ แม้จะได้แสดงบทบาทเป็นกลาง และประนีประนอมมาตลอด แต่ พ.อ.พระยาพหลฯ ก็น่าจะไม่สามารถยอมรับได้กับการเปลี่ยนแปลงหลักการใด ๆ ของระบอบรัฐธรรมนูญโดยผลการจากที่ได้ตกลงร่วมในหลักการต่อกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

หากวิเคราะห์บุคลิกและความรู้สึกนึกคิดของ พ.อ.พระยาพหลฯ งานของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ เรื่อง "เบื้องหลังการปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475" ซึ่งชี้ให้เห็นว่า พ.อ.พระยาพหลฯ

"เป็นผู้ที่มีความสงบเสงี่ยมไม่ตีราคาความฉลาดปราศรัยเปรื่องของตน และพอใจสรรเสริญความฉลาดปราศรัยเปรื่องของคนอื่น เช่น ได้เคยสรรเสริญความปรีชาสามารถของหลวงพิบูลสงคราม ในการดำเนินการบ้านเมืองและในการรักษาความเป็นปึกแผ่นของหมู่คณะไว้ได้ ได้สรรเสริญความฉลาดปราศรัยเปรื่องของพระยาทรงสุรเดชในวิชายุทธวิธี ได้สรรเสริญความปรีชาสามารถของหลวงประดิษฐมนูธรรมในการดำเนินงานฝ่ายการเมือง"¹⁰⁵

¹⁰⁵ กุหลาบ สายประดิษฐ์, อ้างแล้ว, หน้า 91-92.

ดังนั้นจากเหตุผลต่าง ๆ นี้เองที่ทำให้นายทหารชั้นผู้น้อยของคณะราษฎรได้
ยกย่อง เชิดชูให้ พ.อ.พระยาพหลฯ เป็นผู้นำทางทหารและเป็นผู้นำทางการเมืองของไทยใน
เวลาต่อมา

กล่าวโดยสรุป การทำรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้นเกิดขึ้น
จากการที่นายทหารของคณะราษฎรไม่พอใจที่กลุ่มอนุรักษนิยมจะยึดอำนาจการปกครองประเทศ
และเบี่ยงเบนแนวอุดมการณ์ทางการเมืองของคณะราษฎร จึงทำให้มีการรวมตัวกันโดยได้
เชื้อเชิญ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎรชั้นผู้ใหญ่เข้ามาเป็นผู้นำการทำ
รัฐประหาร ทั้งนี้เนื่องจาก พ.อ.พระยาพหลฯ เป็นบุคคลที่รักความสามัคคี, มีอาวุโส, มี
ประสบการณ์, ชื่อสัตย์สุจริต, รักการประนีประนอม, ดำรงตนด้วยความสมถะ จึงทำให้ได้รับ
ยกย่องให้เป็นผู้นำในครั้งนี้ และจากบุคลิกต่าง ๆ ของพระยาพหลฯ นี้เองทำให้เขาได้ก้าวสู่
ตำแหน่งสำคัญทางการเมืองในเวลาต่อมา

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น จะเห็นได้ว่า พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา นั้น
เริ่มมีบทบาททางการเมืองในฐานะผู้นำทางการเมืองและการทหารตามตำแหน่งต่าง ๆ ใน
ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการมีบทบาทใน
ตำแหน่งผู้นำการเมืองในทุกครั้งนั้นคือ การที่พระยาพหลพลพยุหเสนา มี "ความอาวุโส" สูงกว่า
บุคคลอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ผู้นำทางทหาร ซึ่งมีอิทธิพลทางการเมืองอย่างมากใน
ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ภาวะผู้นำตามความอาวุโสนี้เองนำมาซึ่งความเกรงใจ
ต่อกลุ่มต่าง ๆ ประกอบกับการที่พระยาพหลฯ ใช้บุคลิกภาพที่มีอยู่เดิม อาทิความประนีประนอม
ความซื่อสัตย์สุจริต ความเป็นกลาง ฯลฯ ทำให้บทบาทในฐานะผู้นำการเมืองโดดเด่นเหนือผู้อื่น
ในช่วงระยะเวลา นั้น จนได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดของฝ่ายบริหารคือ นายกรัฐมนตรี ซึ่งจะได้
กล่าวถึงในรายละเอียดในบทต่อไป